

Nizozemska Cape kolonija: Uprava, ekonomija i društvo

Merdžan, Vlaho

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:992752>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-10**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Diplomski dvopredmetni studij povijesti i pedagogije

Vlaho Merdžan

Nizozemska Cape kolonija: Uprava, ekonomija i društvo

Diplomski rad

Mentor: doc.dr.sc. Igor Josipović

Osijek, 2023.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Diplomski dvopredmetni studij povijesti i pedagogije

Vlaho Merdžan

Nizozemska Cape kolonija: Uprava, ekonomija i društvo

Diplomski rad

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska
ranonovovjekovna povijest

Mentor: doc.dr.sc. Igor Josipović

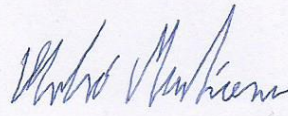
Osijek, 2023.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 2.11.2023.

 27907220739

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

U ovom diplomskom radu nalazi se prikaz organizacije Nizozemske Cape kolonije, ili Kolonije rta dobre nade u razdoblju ranoga novog vijeka, okolnosti koje su dovele do njene uspostave. Ukratko je opisan i događaj kada je kolonija prestala biti pod nizozemskom vlašću. Morski put oko rta Dobre nade je od njegova otkrića bio jedini put zapadnoeuropskim trgovačkim i kolonijalnim silama kojim su dobavljali resurse s područja azijskog kontinenta i indijskog potkontinenta. Nizozemci su uz Portugalce u 17. stoljeću imali najvećeg udjela u dobavljanju resursa iz Azije te je jedini način da se transport robe ostvari bio upravo morskim putem uz obalu južnog dijela Afrike. Iz ovoga se može spoznati važna strateška pozicija rta Dobre nade te zbog čega je upravo tu uspostavljena jedna od najbitnijih nizozemskih kolonija. Ova nizozemska (kasnije u 19. stoljeću britanska) kolonija je imala specifičnu karakteristiku većeg i organiziranijeg doseljavanja Europljana kao što je to bio slučaj i sa kolonijama južne i sjeverne Amerike, a rijetkost za afrički kontinent. Ako se uzme ova specifičnost u obzir da Nizozemska Cape kolonija nije bila samo kolonija za pristanište brodova nego kolonija za naseljavanje, očito je da su zbog toga doseljenici uspostavili kolonijalnu upravu, organiziraniju ekonomiju i udarili temelje multikulturalnom te veoma raznolikom i specifičnom društvu kakvo je i u današnjoj Južnoafričkoj Republici koja je nasljednik povijesti ove nizozemske kolonije. Pošto se ova kolonija može smatrati „pravom“ doseljeničkom kolonijom, postoji mogućnost i usporedbe sa kolonijama koje su uspostavljene na spomenutim područjima sjeverne i južne Amerike gdje su se Europljani doseljavali.

Ključne riječi: Nizozemska Cape kolonija, Nizozemska istočnoindijska kompanija, kolonijalizam, kolonijalna uprava

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Uloga Nizozemske Istočnoindijske kompanije u stvaranju Nizozemske Cape kolonije.....	3
2.1 Utjecaj i interesi Nizozemske Istočnoindijske kompanije nad Indijskom Oceanom.....	4
2.2 Ljudski resursi Kompanije kao jezgra kolonije.....	6
3. Početak naseljavanja kolonije i starosjedilačko stanovništvo	8
3.1 Brodolom Niuwe Haarlema i stvaranje kolonije	9
3.2 Jan van Riebeeck i naseljavanje kolonije	10
3.3 Starosjedinci rta Dobre nade	11
4. Uprava i politika Nizozemske Cape kolonije	14
4.1 Specifičnosti uprave kolonije pod vlašću Nizozemske Istočnoindijske kompanije	14
4.2 Zakoni i prava Nizozemske Cape kolonije.....	18
4.3 Istaknuti guverneri Nizozemske Cape kolonije.....	20
5. Društvo Nizozemske Cape kolonije	24
5.1 Demografija.....	24
5.2 Društvene podjele i europske etničke skupine	27
5.3 Robovi	30
5.4 Nastanak identiteta kroz religiju, školu i jezik	32
5.5 Kriminal.....	35
6. Ekonomija Nizozemske Cape kolonije	37
6.1 Sektori djelatnosti u Nizozemskoj Cape koloniji	37
6.2 Ekonomski ciklusi Nizozemske Cape kolonije	40
6.3 Fiskalna politika	42
6.4 Ekonomski standard	44
7. Kraj kompanijskog razdoblja u Cape koloniji.....	46
7.1 Stagnacija Nizozemske u političkom i ekonomskom smislu	46
7.2 Zadnje godine Nizozemske Istočnoindijske kompanije te njena propast.....	47
7.3 Cape kolonija za vrijeme Napoleonskih ratova i početak britanske uprave.....	48
8. Zaključak	50
9. Literatura	52

1. Uvod

Otkriće Novog svijeta i novih pomorskih puteva do Indijskog oceana doprinijelo je razvoju trgovine, trgovačkih institucija i kapitalizma europskih zemalja. Europskim zemljama na Atlantiku, prioritet je postala pomorska i trgovačka nadmoć u Indijskom oceanu. Portugalci su bili prvi Europljani koji su uspostavili trgovinu i trgovačke odnose na području Indijskog oceana. Ubrzo nakon Portugalaca nadmoć preuzimaju Nizozemci, sa svojom Nizozemskom Istočnoindijskom kompanijom. Nizozemci su dominirali trgovinom u Indiji i na otocima današnje Indonezije. Nizozemska Istočnoindijska kompanija tako postaje prva i najveća međunarodna tvrtka novog vijeka. Rt Dobre nade na samom jugu afričkog kontinenta postaje važna geostrateška točka zbog važnog prolaza iz Atlantskog u Indijski oceana. Nizozemci su otkrili geostrateški potencijal tog prostora te su od sredine 17. stoljeća uspostavili pristanište za brodove, koje je prikladno smješteno na pola puta između Amsterdama i Batavije, glavnog grada Nizozemske Istočnoindijske kompanije. To će se pristanište razviti u današnji grad Cape Town (niz. Kaapstad), a grad će biti središte i jezgra širenja Nizozemske Cape kolonije. Nizozemska Cape kolonija je jedina takva ranonovovjekovna kolonija u koju su se Europljani u većoj mjeri doseljavali, a da je na afričkom kontinentu. Uz stalež koji su činili Europljani, tu su bili robovi i starosjedioca kao dio društvene skupine kolonije. Ekonomske i društvene karakteristike Nizozemske Cape kolonije će biti važne za oblikovanje društva današnje Republike Južne Afrike, države na čijem se prostoru nalazila kolonija.

Cilj ovog rada je opisati društvena i ekonomska obilježja Nizozemske Cape kolonije te način upravljanja kolonijom. Jedno od pitanja koja će se istražiti u radu su razlozi europskog naseljavanja južnog vrha Afrike i kako se društvo razvijalo s obzirom na prisutnost Europljana, robova i starosjedioca. Ostala pitanja o kojima se u radu raspravlja su podjele među europskim doseljenicima, ekonomski značaj kolonije za Nizozemsku Istočnoindijsku kompaniju i odnosi između Kompanije i doseljenika. Kao prva od hipoteza u ovome radu jest ta da je potreba za opskrbljivanjem kompanijskih brodova oko rta Dobre nade glavni razlog osnivanja kolonije. Druga hipoteza je da se morao brzo organizirati učinkovit sustav uprave nad kolonijom zbog njezine važnosti za trgovinu i doseljenike. Treća hipoteza pretpostavlja da je kolonija bila društveno raznolika upravo zbog toga što je tada bila jedina nizozemska kolonija u koju su se Europljani naseljavali u većoj mjeri odnosno bila je useljenička kolonija.

Nizozemska Cape kolonije i njena povijest nije bila predmet istraživanja u hrvatskoj historiografiji, te se zbog toga u radu koristila literatura južnoafričkih, engleskih, američkih i nizozemskih povjesničara. Koristila se starija i novija literatura za ovaj diplomski rad s ciljem prikazivanja sveobuhvatnijeg pregleda Nizozemske Cape kolonije, a radovi na afrikaans i nizozemskom jeziku su prevedeni. Erik Green u svom dijelu *Creating the Cape Colony* opisuje razvoj Nizozemske Cape kolonije i navodi razloge zašto su se neka područja južno od ekvatora pretvorila u europska doseljenička društva u novom vijeku. Djelo *History of South Africa* koje je uredila Carolyn Hamilton sadrži teme brojnih autora koje su vezane za Južnu Afriku u novom vijeku kroz više perspektiva. Kao izvor općeg pregleda povijesti Nizozemske Cape kolonije i detalje njenog nastanka je poslužila knjiga Georga McCall Theala *Geschiedenis van Suid-Afrika*, jednog od najvažnijih južnoafričkih povjesničara 19. stoljeća. Kao izvor se isto koristio jedan od prvih putopisa Južne Afrike, *Travels into the Interior of southern Africa* autora Johna Burrowa. Za ekonomiju Nizozemske Cape kolonije kao izvori su se koristili radovi profesora Johana Fouriea, koji istražuje ekonomsku povijest i prikazuje ekonomske podatke novovjekovne Cape kolonije. Također su za društvenu povijest koristili radovi Roberta Rossa, profesora emeritusa za afričku povijest na sveučilištu Leiden.

Rad je podijeljen u šest poglavlja. U prvom poglavlju će se analizirati što je doprinos Nizozemske Istočnoindijske kompanije u razvoju Nizozemske Cape kolonije i na koji je način Kompanija djelovala u Indijskom oceanu. U sljedećem poglavlju će se ilustrirati sami početak Nizozemske Cape kolonije i događaji koji su prethodili osnutku kolonije. Najvažniji događaj za povijest Nizozemske Cape kolonije jest brodolom Niuwe Haarlema, zbog kojeg će Nizozemska Istočnoindijska kompanija dati odobrenje za osnutak kolonije. U ovom poglavlju će se također opisati starosjedioci rta Dobre nade, odnosno stanovništvo koje je živjelo na tim područjima prije dolaska Europljana. U sljedeća tri poglavlja će se opisati i analizirati glavne teme rada: uprava, društvo i ekonomija. U poglavlju o upravi će se opisati specifičnosti nizozemskih kompanijskih kolonija, opisat će se i sama uprava Nizozemske Cape kolonije te će se navesti istaknute zapovjednike i guvernere kolonije. Poglavlje o društvu će opisati društvene podjele i demografiju kolonije te ropstvo i kriminal kao društveni fenomen kolonije. U poglavlju o ekonomiji će se navesti najvažnije djelatnosti Nizozemske Cape kolonije, fiskalna politika kolonije te kakvo je bilo upravljanje financijama kolonije. Posljednje poglavlje govori o kraju nizozemske uprave te o razdoblju Napoleonskih ratova koje je uvelike utjecalo na povijest kolonije. Na kraju rada je zaključak i popis literature.

2. Uloga Nizozemske Istočnoindijske kompanije u stvaranju Nizozemske Cape kolonije

Ako uzmemo u obzir ekonomsku, socijalnu i administrativnu povijest Nizozemske Cape kolonije, potrebno je obratiti pažnju na događaje i čimbenike koji su doprinijeli njenom nastanku i razvoju. Glavna institucija zaslužna za osnutak ove kolonije jest Nizozemska Istočnoindijska kompanija¹, koja je kroz rani novi vijek te do Napoleonskih ratova bila najveća trgovačka organizacija na svjetskoj razini. Kompanija je nastala spajanjem manjih kompanija ili pomorsko-trgovačkih cehova koji su se odvažili na pomorske ekspedicije prema Dalekom istoku radi nabave vrijednih začina. Prva ekspedicija prema istočnoj Aziji, koja je trajala od 1595. do 1597. godine te njen velik uspjeh je potaknula osnutak manjih kompanija u Amsterdamu, Rotterdamu i na području regije Zeeland, što je prvotno dovelo do ujedinjenja manjih kompanija u Amsterdamu u jednu kompaniju, nazvanu *Geünieerde Amsterdamse Oostindische Compagnie* (Ujedinjena Amsterdamska Istočnoindijska kompanija) 1600. godine.² Proces formiranja Nizozemske Istočnoindijske kompanije je imao političke i ekonomske motive, iako su interesi aktera u njenom formiranju bili veoma različiti. To se može primijetiti ako se uzme u obzir da su ove kompanije smatrale jedna drugu konkurencijom i bile su rivalski nastrojene, no ipak je glavnu riječ imala država.

Nizozemski parlament *States-General* je ujedinio ove kompanije preteče (*voorcompagnieën*) u *Generale Vereenichde Geoctroyeerde Compagnie* (Generalnu Ujedinjenu povlaštenu kompaniju) koja će kasnije u povijesti postati poznata kao Nizozemska Istočnoindijska kompanija te je istoj 20. ožujka 1602. godine dao prvu povelju (*octroot*), što je značilo da samo ova kompanija može slati brodove iz Nizozemske na području između rta Dobre nade i Magellanovog prolaza.³ Povijesni i geopolitički događaji u Nizozemskoj na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće su razlog ovakvog postupanja nizozemskih vlasti prema kompanijama. U to vrijeme Nizozemska je bila u vojnom sukobu s već ustanovljenim kolonijalnim i trgovačkim silama Španjolskom i Portugalom u Nizozemskom ratu za nezavisnost ili Osamdesetogodišnjem ratu.

¹ Dalje: Kompanija

² Louisa Balk, Frans Van Dijk, Diederick Kortlang, Femme Gaastra, Hendrik Neimeijer i Pieter Koenders, *The Archives of the Dutch East India Company (VOC) and the Local Institutions in Batavia (Jakarta)* (Leiden: Brill, 2007), 14.

³ Isto, 14.

Zbog toga je imalo smisla ujediniti sitnije resurse i organizacije u jednu veliku kompaniju s većim kapitalom i resursima, koja bi mogla biti ozbiljnija prijetnja ekonomskim aktivnostima Španjolaca i Portugalaca na području Indijskog oceana.⁴ Kroz 17. stoljeće se pokazalo da se puni potencijal ove kompanije kompletno ostvario te je Kompanija uspostavila kompletnu tržišnu dominaciju na području Indijskog oceana. Time je Kompanija zamijenila Portugalce kao glavne dobavljače začina za Europu. Isto tako, pošto se Kompanija na efikasan način financirala mogla je postati u kasnijim desetljećima samodostatna do te razine da je imala svoju vojsku s kojom je branila svoje interese.⁵

2.1 Utjecaj i interesi Nizozemske Istočnoindijske kompanije nad Indijskom Oceanom

Prvo desetljeće djelovanja Nizozemske Istočnoindijske kompanije je bilo veoma dinamično i turbulentno. No, uskoro se Kompanija konsolidirala i uspjela je učvrstiti svoj položaj na području Indijskog oceana uklanjajući prijetnje, bilo domaćeg stanovništva na području Indonezijskog otočja ili drugih europskih konkurenata, bilo diplomatskim ili vojnim metodama. Nizozemci su se na području Indonezijskog otočja susreli s brojnim islamskim sultanatima i državnim ili plemenskim organizacijama koje su do tad imale udjela u trgovini začinima. Kompanija je uspostavila brojne diplomatske odnose s tim državicama (posebice sa sultanatom Ternate) i također često ulazila u vojne sukobe s njima (Sultanat Goa, u Makassarskom ratu), sve u cilju uspostavljanja dominacije trgovanjem začinima na tom području. Ovakva situacija rezultirala je s prvim teritorijalnim osvajanjima Kompanije.⁶ Uspostavljanjem trgovačkih veza, eksploatacijom regija bogatih začinima i političkim manevrima Kompanija će kroz naredna desetljeća uspostaviti monopole na određene začine, a od začina koji su uspjeli biti monopolizirani su muškadni oraščići i klinčići. Dominacija nad trgovinom cimeta je uspostavljena nakon što je Kompanija dobila Cejlon od Portugalaca u drugoj polovici 17. stoljeća.⁷ Indonezijsko otočje će postati jezgra nizozemske kolonijalno-trgovačke tvorevine, što je od krucijalne važnosti i za budućnost Nizozemske Cape kolonije.

⁴ Louisa Balk, et al., *The Archives of the Dutch East India Company (VOC)*, 14.

⁵ Isto, 14.

⁶ Tristan Mostert, „The scramble for the spices: Makassar's role in European and Asian Competition in the Eastern Archipelago up to 1616“, u: *The Dutch and English East India Companies: Diplomacy, Trade and Violence in Early Modern Asia*, ur. Adam Clulow, Tristan Mostert, (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018.), 25 – 29.

⁷ Louisa Balk, et al., *The Archives of the Dutch East India Company (VOC)*, 1.

Kompanija je uz razvoj trgovačkog potencijala u istočnoj Aziji imala još jednu logističku potrebu, a to je bilo uspostavljanje središta nizozemske trgovine na tom području koje bi bilo pod upravom Kompanije radi lakšeg upravljanja. Kompanija je imala pravo na uspostavu svog središta, a to je bilo omogućeno poveljom iz 1602. godine koja je dala kompaniji pravo da gradi utvrde, postavlja sudce i obavlja diplomatske odnose na području između rta Dobre nade i Magellanovog prolaza.⁸ Shodno tome, Kompanija uspostavlja grad Bataviu (današnju Jakartu, glavni grad Indonezije) kao njeno sjedište na području već postojećeg razvijenog naselja gdje su djelovali kineski trgovci i živjeli Sundanežani.⁹ Batavia će postati upravno središte svih posjeda i pristaništa Nizozemske Istočnoindijske kompanije, uključujući i Cape koloniju. Zbog toga će Cape kolonija administrativno gravitirati prema Bataviji, a ne prema Amsterdamu odnosno Nizozemskoj.

Kroz svoje djelovanje u 17. stoljeću na području Indijskog oceana Kompanija je uspjela uspostaviti trgovačke kontakte s društvima i državama izvan granica Indonezijskog otočja. Država za koju se može reći da je od najveće trgovačke važnosti s kojom je kompanija uspostavila odnose jest Japan pod Tokugawa šogunatom, u kojem je kompanija dobila posebne privilegije stacioniranja svojih trgovaca.¹⁰ Kompanija je također ostvarila uspjehe i na području zapadnog djela Indijskog oceana. Važno mjesto iz kojeg je počeo uspjeh Kompanije na zapadu oceana je bila luka Surat na području Gujarata, regije na samom zapadu Indije. Surat je bilo važno sjecište trgovačkih putova, što je bio razlog zbog čega je više kompanija gradilo manufakture u toj regiji. Kompanije koje su djelovale u Suratu su ovisile o indijskim trgovcima jer su im pružali usluge kao bankari, brokери, dobavljači i kupci.¹¹ Ovi događaji i uspostavljene trgovačke veze i putevi doprinose važnosti geostrateške pozicije rta Dobre nade kao važnog trgovačkog punkta za ulaz iz Atlantskog u Indijski ocean. Rt Dobre nade će zbog svoje važne pozicije za kompaniju postati i točka širenja Nizozemske Cape kolonije jer se nalazi na sjecištu dvaju oceana, odnosno može se približno reći da je na pola morskog puta od Europe do Batavije.

⁸ Isto, 14., 23 – 24.

⁹ Jean Gelman Taylor, *The Social World of Batavia: Europeans and Eurasians in Colonial Indonesia (New Perspectives in Southeastern Asian Studies)*, (Madison: University of Wisconsin Press, 2009.), 3.

¹⁰ Fuyuko Matsukata, „Contacting Japan: East India Company letters to the Shogun“, u: *The Dutch and English East India Companies: Diplomacy, Trade and Violence in Early Modern Asia*, ur. Adam Clulow, Tristan Mostert, (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018.), 93.

¹¹ Ghulam A. Nadri, „The English and Dutch East India Companies and Indian merchants in Surat in the seventeenth and eighteenth centuries“, u: *The Dutch and English East India Companies: Diplomacy, Trade and Violence in Early Modern Asia*, ur. Adam Clulow, Tristan Mostert, (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018.), 126.

2.2 Ljudski resursi Kompanije kao jezgra kolonije

Potrebno je također obratiti pozornost na ljudske resurse unutar Kompanije koji su jedan od čimbenika koji će oblikovati sociološku, ekonomsku i upravnu strukturu kolonije. Ovdje će se najviše obratiti pozornost na Europljane kao jedan od elemenata nastanka demografske slike Cape kolonije, a kasnije i Južne Afrike općenito. Ljudski resursi koji će oblikovati Nizozemsku Cape koloniju će dolaziti iz više kontingenata, no kontingent koji je služio kao temelj izgradnje društvene strukture Cape kolonije te njenih ekonomskih elita jesu uglavnom radnici i činovnici Kompanije. Zbog ove činjenice potrebno je staviti naglasak na promatranje socijalne povijesti ili mikropovijesti radnika i ljudi Kompanije kako bi se uspio steći sociološki kontekst doseljenika. Po nekim izvorima, u radni odnos s Nizozemskom Istočnoindijskom kompanijom je stupilo oko milijun osoba dok je ona bila na povijesnoj pozornici.¹² Ovaj podatak nije iznenađujući, pošto se Kompaniju smatra čak jednom od prvih međunarodnih kompanija u svijetu. Karijere, odnosno organizirana radna mjesta na nižima razinama radne hijerarhije Kompanije se mogu podijeliti u tri grane: civilna, vojna i pomorska grana.¹³ Radnici su u početku imali u cilju vratiti se u Nizozemsku ili neku drugu zemlju svoga podrijetla, no kasnije će se pojaviti trend zadržavanja ili trajnog preseljenja u koloniju, ako se uzme u obzir rastući broj radnika Kompanije koji su umirali u kolonijama.¹⁴

Zbog ovog trenda se radnike može nazivati i prvim migrantima u kolonijama Kompanije, uključujući i Cape koloniji. Ti su radnici posljedično doveli u kontekst jednu društvenu grupu koja nije imala veze s Kompanijom, a to su žene. Kompanija je ovo isto regulirala, zbog toga je u ranijim desetljećima svog postojanja nastao trend slanja žena iz Nizozemske na područja Nizozemske Istočne Indije gdje bi se one trebale udavati za radnike i visokopozicionirane činovnike, zbog čega ih se zvalo i „kćerima Kompanije“.¹⁵ Tako se žene mogu smatrati prvom društvenom skupinom koja je dolazila u kolonije s primarnim ciljem naseljavanja, a ne ekonomske aktivnosti. Spomenuto je ranije da se Kompaniju može smatrati prvom međunarodnom poslovnom organizacijom, i to u smislu da je područje djelovanja Kompanije pokrivalo više država. Kompanija je bila i multietničkog karaktera, a multietničnost Kompanije se može potkrijepiti opisivanjem Nizozemske i njenog kolonijalnog carstva kao

¹² Claudia Rei, „Careers and Wages in The Dutch East India Company“, u: *Cliometrica* 8 (2014), br.1, 6.

¹³ Isto, 7-8.

¹⁴ Gijs Kruitzer, „European Migration in the Dutch Sphere“, u *Dutch Colonialism, Migration and Cultural Heritage* ur. Gert Oostindie (Leiden: KITLV Press, 2008.), 99.

¹⁵ Gijs Kruitzer, „European Migration in the Dutch Sphere“, 104.

„grobljem Njemačke“ jer je velik broj Nijemaca bio povezan s nizozemskim kolonijalnim pothvatima.¹⁶

Navodi se podatak da je u strukturi Kompanije prije 1660. godine bilo 65% stranaca među vojnicima, a među pomorcima 35% stranaca.¹⁷ Stranci u Kompaniji nisu mogli doći na više pozicije, što govore kasniji podatci da je 92% brodskih časnika bilo nizozemskog podrijetla.¹⁸ Što se tiče prava i uvjeta radnika, a važni su za shvaćanje konteksta nastanka Nizozemske Cape kolonije. Radnici su u kompaniji imali nekoliko opcija, ako bi željeli prestati raditi. Prva opcija je uključivala da jednostavno raskinu ugovor s Kompanijom i odluče raditi za drugi ekonomski entitet, a druga opcija jest ta da postanu *vryburger*¹⁹ koji će imati privilegiju trajnog naseljavanja područja pod Kompanijom.²⁰ Ovdje je evidentan razlog zbog čega djelatnici Kompanije bili važni za naseljavanje Cape kolonije. *Vryburgerom* se moglo postati i na drugačiji način. *Vryburger* se razvio zapravo iz same Nizozemske, a označavao je pripadnika višeg sloja srednje klase nizozemskih gradova, koji je posjedovao određene privilegije i građanska prava.²¹ Tako su se stvorila dva socio-ekonomska sloja doseljenika, jedan koji nije polagao račune Kompaniji (*vryburgeri*) te sloj zaposlenika i činovnika Kompanije koji su prema njoj imali obveze.²² Može se primijetiti kroz navedene podatke da i stranac koji je radio za kompaniju može u nekoj situaciji postati *vryburgerom* s pravima i privilegijama koje mu garantira Nizozemska.

¹⁶ Gijs Kruitzer, „European Migration in the Dutch Sphere“, 111.

¹⁷ Isto, 111 – 112.

¹⁸ Isto, 112.

¹⁹ eng. Free Burgher, u *prijevodu slobodni građanin*

²⁰ Gijs Kruitzer, „European Migration in the Dutch Sphere“, 102.

²¹ Deloraine Brohier, „Who Are the Burghers?“, u: *Journal of the Royal Asiatic Society Sri Lanka Branch* 30 (1985), 102 – 103.

²² Deloraine Brohier, „Who Are the Burghers?“, 102 – 103.

3. Početak naseljavanja kolonije i starosjedilačko stanovništvo

Rt Dobre nade je otkriven na početku 16. stoljeća od strane jedne od prvih pomorskih sila nad oceanima i prve kolonijalne sile, Kraljevine Portugal. Putovanja Bartoloemua Diaza su bila početak europskog susreta s južnom Afrikom, kada je njegova flota pristala na područje Angre Pequine²³ u današnjoj Namibiji te je Diaz na tom mjestu podigao križ koji je simbolizirao da je to zemlja njegovog kralja.²⁴ Put je nastavio jugoistočno gdje je stigao do rta Algoa, zatim se vratio nazad i na putu je otkrio Olujni rt koji će se kasnije preimenovati u rt Dobre nade.²⁵ Covilhamova putovanja uz obalu istočne Afrike su isto doprinijela otkriću istočne obale Afrike što je Portugalcima dokazalo da postoji morski prolaz iz Indijskog u Atlantski ocean. Putovanja Vasca da Game su također bila značajna, jer je Vasco da Gama doplovio još istočnije od atlantske strane do područja Natal i tako je prvi uspostavio ekonomski kontakt s domorodcima.²⁶ Ovo su početci portugalske prevlasti područja blizu rta Dobre nade koji se nalazio najviše na strani Indijskog oceana.

Nizozemcima područje južnog vrha Afrike nije bilo u interesu, zbog toga što nisu imali kapacitet potisnuti Portugalce koji su već jedno stoljeće prije njih uspostavili luke i trgovačke veze. Isto tako, područje južne Afrike je bilo predaleko i od Batavije i od Amsterdama te su smatrali da tržište Mozambika nema nikakvu vrijednost te zbog brojnih epidemija poput onih epidemija malarije predstavljalo bi veliki rizik. Prvi veći pothvat Nizozemaca i Nizozemske Istočnoindijske kompanije se dogodio 1604. kada su neuspješno napali portugalsku luku u Mozambiku nakon što su čuli glasine da postoje zalihe zlata u toj regiji.²⁷ Stoga se može zaključiti da su Portugalci prvi spoznali geostratešku važnost južnog vrha Afrike. U narednim desetljećima Nizozemci će biti potisnuti s tog područja. Kroz 16. stoljeće se shvatio potencijal rta Dobre nade kod europskih pomorskih sila koje su imale trgovačke veze s Azijom, zbog toga su Englezi, Danci, Šveđani, Francuzi i naposljetku Nizozemci počeli često pristajati na jug Afrike, a zbog pripreme za daljnji put su trgovali s domorodačkim stanovništvom na području oko današnjeg Kaapstada (eng. Cape Town).²⁸

²³ hrv. Mali zaljev

²⁴ George McCall Theal, *Geschiedenis van Suid-Afrika*, (Haag: Martinus Nijhoff, 1897.), 16 – 17.

²⁵ George McCall Theal, *Geschiedenis van Suid-Afrika*, 17.

²⁶ Isto, 17.

²⁷ Isto, 49.

²⁸ Kerry Ward, „Tavern of the Seas? The Cape of Good Hope as an Oceanic Crossroads during the Seventeenth and the Eighteenth Centuries“, u: *Seascapes: Maritime Histories, Littoral Cultures, and Transoceanic Exchanges* (2007), 1.

3.1 Brodolom Niuwe Haarlema i stvaranje kolonije

Već je ustanovljena činjenica da kroz 16. i prva desetljeća 17. stoljeća rt Dobre nade i okolica nisu služili za duže boravljenje putnika, nego samo kao postaja za nabavu dobara u svrhu daljnjeg putovanja. No, ipak su se putnici znali zadržati dulje vrijeme na rtu, i to prije pravog uspostavljanja kolonije 1652. godine. Postoje brojni povijesni izvori koji govore o nesrećama brodova u blizini rta. Francuski zapovjednik Augustin de Beaulieu opisuje u svom dnevniku pristajanje njegova tri broda na obalu rta 20. ožujka 1620. Posada njegova tri broda je pristala na obali Table nedaleko od rta te su otkrili devet leševa za koje su pretpostavili da je posada danskih brodova.²⁹ Možemo zaključiti kako su brodolomi na ovom području bili česta pojava. Jedni od zabilježenih brodoloma su bila dva broda u službi Kompanije 1640-tih godina. Jedan od dva broda, zvan *Haarlem*, bio je standardni brod Kompanije s težinom 500 tona, napravljen 1643. godine od strane Amsterdamske komore Kompanije, iza sebe je imao već tri uspješna putovanja u kojima je transportirao robu.³⁰ Brod je 25. ožujka 1647., u pet sati poslijepodne doživio brodolom zbog valova i prebliskog plovljenja obalom te se nasukao na obalu Table.³¹ Posada broda je bila godinu dana ostavljena na tom području, jer je morala spasiti ogromne količine robe iz broda. Kroz izvore i dnevnike posade se mogu saznati pojedinosti boravka posade *Haarlema* na obali Table.

U to vrijeme su izgradili improvizirano utvrđenje i šatore, napravili su skladište za robu iz potopljenog broda, odlazili su na obližnji otok čamcima gdje su hranu (pingvine i ostale ptice) lovili.³² U ovih godinu dana, mornari su došli u kontakt s domorodcima ubrzo uspostavljajući jednostavni oblik trgovine (trampu), a isto se može primijetiti da su domorodci željeli ući u nizozemsko utvrđenje te se također spominje u izvorima da su domorodci izrazili želju da se nastane blizu utvrđenja, što se smatra prvim povijesnim izvorom gdje je predložena mirna koegzistencija između starosjedioca i Europljana u južnoj Africi.³³ Nakon godinu dana posada broda *Haarlem* je spašena, a jedan od visokopozicioniranih činovnika, Leendert Jansz, predlaže uredu Kompanije u Amsterdamu da se sagradi postaja za brodove prema Indijskom oceanu na

²⁹ Bruno E.J.S. Werz, „The Wreck of the Dutch East India Company Ship Haarlem in Table Bay, 1647, and the Establishment of the ‘Tavern of the Seas‘“, u: *The Mariner's Mirror* 4 (103), 3.

³⁰ Bruno E.J.S. Werz, „The Wreck of the Dutch East India Company Ship Haarlem in Table Bay, 1647, and the Establishment of the ‘Tavern of the Seas‘“, 4.

³¹ Isto, 1, 4.

³² Isto, 7 – 9.

³³ Isto, 11.

području oko rta Dobre nade, što je Kompanija kasnije i prihvatila.³⁴ Ovim prihvaćenim prijedlogom su pokrenuti počeci Nizozemske Cape kolonije.

3.2 Jan van Riebeeck i naseljavanje kolonije

Postaja za brodove prema Indijskom oceanu kasnije prerasta u Kaapstad. Mjesto zapovjednika postaje odnosno kasnije Kaapstada prepušteno je Janu van Riebeecku nakon što je Nicolas Proot odbio tu dužnost. Jan van Riebeeck tako postaje prvi zapovjednik „pomorske postaje“ na rtu Dobre nade s zadatkom da na tom mjestu izgradi luku i pristanište za brodove. Jan van Riebeeck je imao nekoliko zadataka koje je morao obaviti kada je stigao na obalu Table. Na mjestu gdje su došli radnici Kompanije, morao se izgraditi vrt s usjevima i povrćem, morala se izgraditi bolnica za putnike koji su se znali često razboljeti na putovanjima između Batavije i Amsterdama, i morala se uspostaviti čvrsta trgovina stokom s domorodcima u cilju da se prikupi dovoljno resursa za održavanje postaje.³⁵ Za prve naseljenike postaje uvjeti su bili loši za njihove improvizirane nastambe i za zdravlje te ih je već nekoliko kroz godinu dana napustilo rt stigavši na brojku od svega 160 ljudi. U narednim mjesecima usjevi su počeli davati ploda, kompanijski brodovi su počeli pristizati i počelo je misionarstvo.³⁶ Poslovanje i misija postaje na rtu Dobre nade je bila sljedeća: trgovačke veze s domorodcima će donijeti stabilne zalihe hrane i Kompanija će imati prihode od brodova koji će plaćati premije da pristanu u luku. Razlog ovakvog poslovanja budućeg Kaapstada jest briga i sumnjičavost dioničara Kompanije koji su smatrali da je održavanje prave naseljeničke kolonije preskupo.³⁷

Nakon što je izgrađena utvrda u blizini rta, to je značilo da će kolonija moći zbrinjavati i privlačiti više ljudi, a više ljudi znači da će kompanija morati sve više ovisiti o trgovini s domorodcima. Gradnja utvrde je započeta 1666. godine, a završena je 1672. godine, i brojni tadašnji suvremenici su hvalili obrambeni potencijal utvrde. Engleski izvori su nazivali utvrdu „graničnom utverdnom Indijskog oceana“, te isto tako su i dali ime koje se i danas koristi: *Castle of Good Hope*.³⁸ Kompanija je zbog svoje politike do 1657. godine zabranjivala stanovnicima postaje da obrađuju zemlju (što je bila strategija suzbijanja kompaniji nepotrebnog rasta kolonije), no upravo zbog većeg priljeva ljudi iste godine Kompanija i Riebeeck dopušta

³⁴ Bruno E.J.S. Werz, „The Wreck of the Dutch East India Company Ship Haarlem in Table Bay, 1647, and the Establishment of the ‘Tavern of the Seas‘“, 14 – 15.

³⁵ George McCall Theal, *Geschiedenis van Suid-Afrika*, 57.

³⁶ Isto, 59 – 60.,

³⁷ Erik Green, *Creating the Cape Colony: The Political Economy of Settler Civilization*, (London: Bloomsbury Publishing, 2022), 28 – 29.

³⁸ George McCall Theal, *Geschiedenis van Suid-Afrika*, 76.

nekolocini bivših radnika Kompanije da smiju obrađivati zemlju, te su tako postajali *vryburgeri*.³⁹

Prvi *Vryburgeri* koji su obrađivali zemlju na području oko utvrde kod rta Dobre nade su morali plaćati porez kao vrstu zaštite koju je pružala kompanija.⁴⁰ Ovaj događaj će potaknuti sve veći rast kolonije u ekonomskom i demografskom smislu, i ako se želi promatrati šira povijest kolonije može se uzeti ova godina kao drugi početak ili kao pravi početak Nizozemske Cape kolonije. Nizozemska Cape kolonija će se razvijati i zbog svog već spomenutog geostrateškog položaja kao grada na dva oceana i kao čvorište više tržišnih ruta, od nizozemsko-kompanijskih, azijskih pa do onih koje teku u unutrašnjost afričkog kontinenta. Trgovačke veze s unutrašnjošću Afrike su bile važne za početak i rani razvitak Cape kolonije, posebice s starosjediocima koji su bili naseljeni u blizini utvrde odnosno Kaapstada. Ovi starosjedioci će biti značajniji ekonomski i socijalni čimbenik u razvoju Nizozemske Cape kolonije kroz rani novi vijek. Starosjedioce kao čimbenike razvoja kolonije je potrebno ilustrirati kroz njihove ekonomske, socijalne i povijesne karakteristike.

3.3 Starosjedioci rta Dobre nade

Starosjedioci rta ili starosjedioci područja južne Afrike oko rta Dobre nade su se nazivali Khoisan narodom. Khoisan narod je bila grupa raznih plemena koja je nastanjivala područja današnje Namibije, pustinje Kalahari (većina područja današnje Bocvane), te zapadni dio današnje Republike Južne Afrike.⁴¹ Pošto ime Khoisan označava grupu naroda a ne jedno pleme, potrebno je radi razumijevanja konteksta odnosa između Khoisan naroda s Nizozemcima ilustrirati način kako su Nizozemci kategorizirali Khoisan narode. Khoisan narodi se dijele na Khoi i San grupu, a Nizozemci koji su ih susreli polovicom 17. stoljeća ih nisu dijelili po nekim antropološkim ili genetičkim obilježjima nego po socioekonomskim obilježjima. Khoi (u starijoj literaturi nazivani Hotentotima, danas pogrdan naziv) su bili stočari, dok se San pleme (još nazivani i Bušmanima) nije bavilo stočarstvom.⁴² Većina plemena koja su bila rasprostranjena oko Kaapstada su bila iz Khoi grupe, dok su San narodi

³⁹ George McCall Theal, *Geschiedenis van Suid-Afrika*, 68. i Erik Green, *Creating the Cape Colony: The Political Economy of Settler Civilization*, 29.

⁴⁰ Erik Green, *Creating the Cape Colony: The Political Economy of Settler Civilization*, 29.

⁴¹ Alan Barnard, *Hunters and Herders of South Africa: A comparative ethnography of Khoisan peoples*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), 11 – 12.

⁴² Erik Green, *Creating the Cape Colony: The Political Economy of Settler Civilization*, 23 – 24.

bili više u unutrašnjosti. Khoisan narodi su bili nomadsko stočarsko stanovništvo koje se naselilo na području današnje zapadne Južne Afrike zbog plodnije zemlje za ispašu, vjerojatno s sjevera oko 10. stoljeća.⁴³

Ne postoje točne brojke koliki je broj Khoi stanovnika bio u blizini rta, brojke veoma variraju; neke procjene govore da je u vrijeme dolaska Europljana brojka bila oko 34,000 (Riebeeckova procjena), no neki autori navode brojku i od 200,000 stanovnika.⁴⁴ Otkako su se susreli s Europljanima koji su pristajali na područje rta, Khoi narodi su razvili ekonomske odnose s istima. Dokaz koji govori o razvijenosti ekonomskih odnosa Khoi naroda s Europljanima koji su pristajali na rtu jest da je postojao jedan pripadnik Khoi naroda nazvan „Herry“ koji je znao pričati engleskim jezikom, u cilju da obavi trgovinu s Europljanima (često su razmjenjivali svoju stoku s ispaše za neke predmete)⁴⁵. Khoi narodi koji su bili nastanjeni na području oko rta nisu ništa sijali, no izvori govore da su sijali *dagga* biljku (kanabis).⁴⁶ Sraz dviju različitih kultura i rasa je u početku bio miran, no kasnije će Khoisan narod koji je živio oko tadašnjeg Kaapstada upravo zbog ekonomskih odnosa biti maknut s povijesne pozornice.

Zbog demografskog rasta nizozemske pòstaje na rtu, potražnja za stokom Khoisan naroda je rasla. Khoi narodi su počeli odbijati prodavati stoku Nizozemcima, jer nisu imali dovoljno da zadovolje potrebe svoga naroda, također u Khoi kulturi je posjed većeg broja stoke simbolizirao visok društveni status.⁴⁷ Ovaj svojevrstan „embargo“ od strane Khoi naroda prema Nizozemcima bio jedan od razloga zašto je Riebeeck dopustio nekolicini bivših radnika Kompanije da se počnu baviti poljoprivredom. Pošto su se i Nizozemci počeli baviti poljoprivredom, došlo je do natjecanja između Khoi naroda i Nizozemaca za plodno tlo oko rta. Ovo će kasnije rezultirati prvim Nizozemsko-Khoi ratom, koji je počeo 1659. godine i trajao je godinu dana.⁴⁸ Kompanija nije imala u cilju da izbije ratni sukob zbog brojnosti Khoi plemena oko pòstaje, no ipak ostali načini Kompanije da se riješe problemi nisu uspjeli. Kompanija je imala prije rata tri opcije kako riješiti ishranu stanovnika postaje: prva je opcija porobljavanje Khoi plemena oko postaje (što nije bilo dopušteno od strane komore u Amsterdamu te između ostalog veoma skup i riskantan pothvat), druga opcija su bili prepadi i pustošenja pašnjaka Khoi naroda (što nije bilo pametno zbog tadašnje fragilnosti i ranjivosti pòstaje) te treća opcija koja

⁴³ Erik Green, *Creating the Cape Colony: The Political Economy of Settler Civilization*, 24.

⁴⁴ Isto, 25 – 26.

⁴⁵ Isto, 31.

⁴⁶ Isto, 24.

⁴⁷ Isto, 33.

⁴⁸ Timothy J. Stapleton, *A Military History of South Africa: From the Dutch-Khoi Wars to the End of Apartheid*, (Westport: Praeger Publishing, 2010.), 1 – 2.

bi obuhvaćala prodiranje u unutrašnjost s ciljem da se uspostave ekonomski odnosi s ostalim Khoisan plemenima (što će uroditi plodom kasnije).⁴⁹

Prvi rat između Khoi naroda i Nizozemaca je natjerao privremeni savez svih Khoi plemena u blizini rta te povlačenje Nizozemaca u utvrdu Dobre nade. Kasnije se ovaj plemenski savez raspao jer su neka plemena počela pregovarati s Nizozemcima zbog ekonomskih beneficija. Drugi rat između Khoi naroda i Nizozemaca (od 1673. do 1677.) je rezultirao proširenjem nizozemske vlasti na širu okolicu rta te protjerivanje Khoi plemena, a kasnije će neki pripadnici iz Khoisan naroda biti prisiljeni raditi za Nizozemce uz robove iz Azije i jugoistočne Afrike.⁵⁰ Od ova dva rata pa sve kroz cijelo 18. stoljeće (gdje se još pojavile brojne epidemije kod Khoi plemena i još jedan rat protiv Trekboera), Khoi plemena zapadnog dijela današnje Južne Afrike će polako nestajati s povijesne pozornice te će se asimilirati u *Bruin mense*⁵¹ ili će sudbinu završiti kao robovi. C.W. de Kiewiet je sažeo sudbinu Khoi naroda nakon kontakta s Europljanima:

„Hotentoti su se raspali nedramatično i jednostavno. Njihov je kraj imao malo tragedije koja leži u posljednjim borbama umiruće rase.“⁵²

⁴⁹ Erik Green, *Creating the Cape Colony: The Political Economy of Settler Civilization*, 30 – 31.

⁵⁰ Timothy J. Stapleton, *A Military History of South Africa: From the Dutch-Khoi Wars to the End of Apartheid*, (Westport: Praeger Publishing, 2010.), 2.

⁵¹ hrv. Obojani

⁵² Erik Green, *Creating the Cape Colony: The Political Economy of Settler Civilization*, 29 – 30.

4. Uprava i politika Nizozemske Cape kolonije

4.1 Specifičnosti uprave kolonije pod vlašću Nizozemske Istočnoindijske kompanije

Kaapstad je kroz skoro cijelo 17. stoljeće bio smatran više selom nego gradom ako bi ga se usporedilo s ostalim gradovima pod vlašću Kompanije (Batavia i Colombo), no kroz 18. stoljeće će se Kaapstad razviti u grad, i to specifičan grad gdje će se moći napraviti razlika između nekih ruralnih lokaliteta i samog lokaliteta Kaapstada.⁵³ Ovu dinamiku rasta grada je važno imati na umu jer će ona doprinijeti promjenama i nastancima uprave Nizozemske Cape kolonije. Isto tako, postojati će i brojni društveni i ekonomski razlozi širenja nizozemske vlasti i izvan grada u njegovu širu okolicu. Nizozemska Cape kolonija neće zahvaćati samo grad na rtu Dobre nade, nego i područje ogromne površine, zbog čega će se rasti potreba za većom administracijom kolonije. Jedno od većih širenja kolonije izvan Kaapstada je bilo osnivanje mjesta Stellenbosch 1679. godine za poljoprivrednike.⁵⁴ Ovo je rezultat nove politike Kompanije prema iskorištavanju resursa od strane stanovnika rta Dobre nade te se može gledati kao posljedica rata s Khoisan plemenima. Što se tiče prvog spomena života Nizozemaca izvan tvrđave *Fort de Goede Hoop*, postoji izvor iz 1659. godine koji navodi *vryburghere* koji žive blizu spomenute utvrde.⁵⁵ Utvrda će biti važna za administraciju kolonije, a s spomenutim izvorom iz 1659. se može zaključiti da je već od početka nekim doseljenicima bio cilj naseliti se dalje od utvrde.

Birokratske značajke same Kompanije su važne da se shvati uprava Kompanije nad Nizozemskom Cape kolonijom. Pošto je ovo bila najveća takva kompanija u vrijeme 17. i 18. stoljeća, Nizozemska Istočnoindijska kompanija je imala ogromnu birokratsku strukturu. Od svog početka Kompanija je imala specifičan način na koji bi mogla strukturirati svoj model birokratskog sustava. Prije Nizozemaca prvo veliko trgovačko carstvo na području Indijskog oceana su imali Portugalci. No, pojavio se problem kod Portugalaca jer nisu razvili učinkovitu upravu nad kolonijama na području Indijskog oceana. Zbog toga je upravljanje portugalskih kolonija bilo prožeto brojnim neučinkovitim odlukama i pogreškama.⁵⁶

⁵³ Nigel Worden, „Space and Identity in VOC Cape Town“, u: *Kronos* 25 (br. 1), 73.

⁵⁴ Robert Ross, „Khoesan and Immigrants: The Emergence of Colonial Society in the Cape, 1500 – 1800“, u: *The Cambridge History of South Africa* ur. Carolyn Hamilton, Bernard K. Mbenga, Robert Ross, (Cambridge: Cambridge University Press, 2010.), 181 – 182.

⁵⁵ Nigel Worden, „Space and Identity in VOC Cape Town“, 73.

⁵⁶ Louisa Balk, et al., *The Archives of the Dutch East India Company (VOC)*, 24.

Kompanija je na neki način „učila“ od administrativnih greški koje su Portugalci činili te na taj način gradila efikasan model kompanijske birokracije.⁵⁷ Portugalski model trgovine nad Indijskim oceanom je imao dva problema. Prvi problem bio je što Portugalci nisu imali sliku tržišta Indijskog oceana kao trgovačke regije s multi-dimenzijskim karakteristikama, odnosno što su osnivali trgovačke postaje, a ne središta u koja će se materijalna dobra slijevati, tj. distribucijska mjesta. Iz ovoga se može vidjeti svrha Batavije kao središta Kompanije, i zbog čega tu ulogu nije imao Amsterdam. Ovo je rezultiralo potrebom da se uspostavi učinkovita birokratsko-politička struktura unutar Kompanije, jer se može primijetiti da je postojala kategorija posjeda Kompanije na Indijskom oceanu. Te kategorije kompanijskih posjeda su bile tri: naseljenička, ekonomska i vojno-strateška. Na čelu kolonijalnih posjeda koji su bili manjeg oblika bio je guverner (*Gouverneur*) dok je na čelu trgovačkih postaja bio direktor (*Directeur*). Na čelu kolonijalnih posjeda kojima primarna funkcija nije bila naseljeničke ili ekonomske prirode, nego vojna ili strateška bio je zapovjednik (*Commandeur*), a isto tako je postojala funkcija rezidenta (*Opperhoofd*) koji je služio kao ekonomski diplomat na dvorovima većih država poput Kine ili Japana.⁵⁸

Što se tiče uprave same Kompanije, ona je imala ovakav oblik: postojalo je šest „komora“ (oblikovane od kompanija prethodnica od kojih je stvorena Nizozemska Istočnoindijska kompanija) te u svakoj toj „komori“ je bilo petnaest direktora (niz. *Bewindhebbers*) koji su birali središnje tijelo Kompanije, nazivano *Heeren XVII*, ili slobodnim prijevodom „Sedamnaest gospodina“. Na čelu Kompanije bio je generalni guverner (*Governor-General*), koji je imao vrhovnu vlast nad nizozemskim Indijskim oceanom, a kao protuteža njegovom autoritetu bio je *Raad van Indië* (hrv. Vijeće Indije) sastavljeno od delegata iz Amsterdama koje je nadgledalo aktivnosti Kompanije. Pošto je Jan van Riebeeck bio prvi zapovjednik Nizozemske Cape kolonije, to znači da je Cape kolonija u početku bio kolonijalni posjed Kompanije s vojno-strateškom funkcijom. Svaka je kolonija Kompanije u svojoj lokalnoj administraciji djelovala upravo kao ona središnja u Bataviji.⁵⁹

⁵⁷ Daniel Gerstell, „Administrative Adaptability: The Dutch East India Company and Its Rise to Power“, u: *Journal of Political Economy* 99 (1991), br. 6, 53.

⁵⁸ Daniel Gerstell, „Administrative Adaptability: The Dutch East India Company and Its Rise to Power“, 53.

⁵⁹ Isto, 51 - 53.

Kod rane uprave Kaapstada polazišna točka promatranja mogu biti dva objekta koja su prva bila izgrađena u postaji. Dva objekta koja su simbolizirala autoritet nad kolonijom u 17. stoljeću kada je kolonija još bila mala jesu utvrda i vrt. Utvrda je bila kolonijalni autoritet jer je pratila trendove ostalih kolonijalnih posjeda Kompanije u smislu da su Nizozemci unutar utvrde osnivali svoje urede i institucije, time se može zaključiti da je utvrda zapravo Kompanija na tom području.⁶⁰ Unutar utvrde su bili razni administrativni uredi Kompanije, a kasnije će se u utvrdi osnivati i prve obrtničke privatne radnje koje nisu pod vlašću Kompanije, ali jesu pod njenom zaštitom. Uz guvernera, zbog širenja kolonije pojavljuju se i prve institucije koje upravljaju kolonijom. Jedna institucija koju je važno spomenuti jest Vijeće pravde, koje je bilo tijelo vrhovne pravosudne vlasti na području kolonije, dok je drugo bilo Vijeće politike (afr. *Politieke Raad*), tijelo koje je bilo vrhovna izvršna vlast u koloniji.⁶¹ Ova tijela su predstavljala kompaniju na rtu Dobre nade te su potvrđivali vrhovni autoritet subjektima Kompanije.

Pod subjekte Kompanije se podrazumijevaju radnici, osobe koje su u nekom određenom dogovorenom poslu i robove. Zbog razvoja društvenog sloja stanovnika kolonije koji nisu bili pod obvezama Kompanije (*vryburgeri*), tako je i taj sloj počeo imati svoje predstavničko tijelo, nazivano na engleskom *Burgher's Watch House*, iz čega je kasnije izrastao i Senat *vryburgera*.⁶² Još jedna institucija koja je bila vrlo organizirana jest svojevrsna policija, koja je imala tri grane. Funkcija prve grane ovog tijela zakona je bilo provođenje kazni za kriminalce i prijestupnike, a vođena je od strane činovnika koji je imao titulu *Geweldigera* koji se konzultirao s *fiscaalom*, glavnim tužiteljem. Druge dvije grane su bile gradske straže. Jedna grana straže, nazivana *burgerwagt* je obnašala svoje dužnosti tijekom dana, dok je *ratelwagt* bila noćna straža.⁶³ Vijeće politike je bilo kolegijalno vijeće, u kojemu su prisustvovali zapovjednik utvrde, njegov zamjenik, knjigovođa i tajnik, a slobodno mjesto u vijeću su imali svi zapovjednici brodova Kompanije koji su pristajali u Kaapstad.⁶⁴ U 18. stoljeću se Nizozemska Cape kolonija znatno proširila, te će se slobodni građani kolonije seliti što više u unutrašnjost i uspostavljati trajna naselja.

⁶⁰ Nigel Worden, „Space and Identity in VOC Cape Town“, 74.

⁶¹ Wouter Derek Meinen, „Two sides of a company. How VOC slave trading in Africa developed while the Cape Colony suffered“, (magistarski rad, Sveučilište Utrecht, 2021.), 13.

⁶² Nigel Worden, „Space and Identity in VOC Cape Town“, 78.

⁶³ Wouter Derek Meinen, „Two sides of a company. How VOC slave trading in Africa developed while the Cape Colony suffered“, 31

⁶⁴ G. C. Olivier, „Die vestiging van die eerste vryburgers aan die Kaap die Goeie Hoop IV: Die verhouding tussen die vryburgers en die owerhied“, u: *Historia 14* (1969), br. 2, 77 – 78.

Zbog širenja kolonije će se javiti potreba za uspostavljanjem teritorijalne uprave odnosno osnivanjem teritorijalnih jedinica. Već je spomenuto ranije da je prvo veće naselje izvan rta bilo Stellenbosch, a do kraja nizozemske vladavine će postojati četiri distrikta kao oblici teritorijalne uprave. Uz glavni distrikt rta (obuhvaćao Kaapstad i njegovu okolicu) tu je još bio i distrikt Stellenboscha i Drakensteina, kao najveći distrikt kolonije, a granice su mu se prostirale od rta Agulhas, uz okolicu Kaapstada i zapadnu obalu do rijeke Koussie koja je bila sjeverna granica kolonije pa sve do rijeke Gamka.⁶⁵ Distrikt Graaf Reynert je obuhvaćao istočna područja kolonije, a graničio je na sjeverozapadu sa Steelenbosch i Drakenstein distriktom. Na sjeveru i sjeverozapadu je također bila kolonijalna granica, kao i na samom istoku uz rijeku Fish dok ga je na jugozapadu dijelila rijeka Camtoos s distriktom Swellendam te je na jugu distrikt imao pristup oceanu.⁶⁶ Swellendam bio je četvrti distrikt, a obuhvaćao je dio obale od rta Agulhas pa sve do ušća rijeke Camtoos u ocean, dok mu je sjeverna granica bilo Crno gorje, ili na nizozemskom Zwarteberg.⁶⁷ Ova četiri distrikta su imala također svoju administraciju, isto kao i središnja vlast u Kaapstadu. Oblik administracije ovih distrikata je imao temelje u odnosima ili čak borbe za prevlast između Kompanije i *vryburgera* kao dva socio-ekonomska elementa koji su razvili ovu koloniju.

Ovi distrikti su počivali na obliku magistrata. Na čelu svakog distrikta je magistar, koji se zvao *Landrost*, a odgovarao je vijeću zvanom *Hemraaden*.⁶⁸ *Hemraaden* bio je sastavljen od lokalnih zemljoposjednika odnosno poljoprivrednika koji su se birali na mandat od godinu dana. Ako bi se usporedila vlast ovih vijeća distrikata Cape kolonije i vijeća koje je okupljalo *vryburgere* u Kaapstadu, može se reći da su *Hemraaden* vijeća imala veću autonomiju.⁶⁹ Razlog tome je udaljenost glavnog grada od krajnjih dijelova kolonije. Veća autonomija (iako nenamjerna) dijelova kolonije koji su udaljeniji od središta kolonije i koji su kasnije počeli biti naseljavani je tipičan element *frontier* fenomena.

⁶⁵ John Barrow, *Travels Into the Interior of Southern Africa: In which are Described the Character and Condition of the Dutch Colonists of the Cape of Good Hope, and of the Several Tribes of Natives Beyond Its Limits: the Natural History of Such Subjects as Occurred in the Animal, Mineral and Vegetable Kingdoms; and the Geography of the Southern Extremity of Africa. Comprehending Also a Topographical and Statistical Sketch of Cape Colony; with an Inquiry Into Its Importance as a Naval and Military Station, as a Commercial Emporium; as a Territorial Possession, vol. II*, (London: T. Cadwell & W. Davies, 1806.), 52.

⁶⁶ John Barrow, *Travels Into the Interior of Southern Africa*, 74.

⁶⁷ Isto, 67.

⁶⁸ Isto, 23.

⁶⁹ Robert Ross, „Khoesan and Immigrants: The Emergence of Colonial Society in the Cape, 1500 – 1800“, 192.

Često su *Landroستی* ili članovi *Hemraadena* bili korumpirani upravo zbog odsustva središnje vlasti u dalekim krajevima kolonije. Praksa je bila da članovi *Hemraadena* štite jedni druge ukoliko izbije neki spor ili sukob, jer su dolazili iz istog društvenog sloja – poljoprivrednika.⁷⁰ Kako se upravno-politički kapacitet kolonije razvijao, počinju se pojavljivati sukobi između raznih slojeva vladajuće elite, odnosno elita u političkom smislu postaje raznolika. S jedne strane su to činovnici Kompanije koja predstavlja lokalno predstavništvo, a s druge strane su to slobodni građani ili *vryburgeri* koji se više nisu samo nalazili u Kaapstadu nego i u distriktima Cape kolonije, koji predstavljaju lokalnu socio-ekonomsku elitu. Zbog toga nije neobično što se pojavio i pokret nazivan *Cape Patriot* (afr i niz. *Kaapse Patriotte*), koji je počeo 1770-tih godina kao jedan od ozbiljnijih i radikalnijih načina da lokalna elita, tj. *vryburgeri* uklone njima problematično predstavništvo Kompanije.⁷¹ Ovaj pokret bio je i djelomično inspiriran događajima koji su se odvijali u Britanskim trinaest kolonija, odnosno za vrijeme Rata za američku nezavisnost.⁷²

4.2 Zakoni i prava Nizozemske Cape kolonije

Samo u početku povijest zakonodavstva odnosno pravna i legalna povijest Nizozemske Cape kolonije bila je veoma slična s legalnim mehanizmima Kompanije. Promatranje pravne povijesti Nizozemske Cape kolonije je istovremeno i istraživanje početka pravne povijesti Južne Afrike općenito. Što se tiče ranijeg razdoblja kolonije, tu je postojalo nekoliko vrsta zakona na koje su se referirali vlastodršci i stanovnici kolonije. Prvi i najvažniji zakonski okvir kojeg su subjekti Nizozemske Cape kolonije morali poštivati jesu bili Statuti Batavije, doneseni 1642. godine kao svojevrsni zakon Kompanije iako je oblik tih statuta više bio nalik „sitnim“ administrativnim odredbama.⁷³ Pošto Statuti Batavije nisu bili zakon u pravom smislu riječi, ono što Statuti Batavije nisu pokrivali u svojem sadržaju pokrivali su zakoni Nizozemske Republike, a čak i u slučaju kada se pojavi situacija u kojoj niti Batavijski statuti niti zakoni

⁷⁰ John Barrow, *Travels Into the Interior of Southern Africa*, 24.

⁷¹ Robert Ross, „Khoesan and Immigrants: The Emergence of Colonial Society in the Cape, 1500 – 1800“, 207.

⁷² Robert Ross, „Khoesan and Immigrants: The Emergence of Colonial Society in the Cape, 1500 – 1800“, 207.

⁷³ Wouter Derek Meinen, „Two sides of a company. How VOC slave trading in Africa developed while the Cape Colony suffered“, 40.

Nizozemske Republike nisu regulirali onda se poštuje rimsko pravo.⁷⁴ Svi ovi zakoni često nisu bili efikasni jer postojale su brojne situacije koje ti zakoni nisu poznavali.

S druge strane, Kompanija se nije imala na koga ugledati, jer je upravo ova kompanija prva institucija u povijesti koja se toliko razvila na nekom ekonomskom području da je morala imati organiziranu administraciju i zakone. Ako se ovo uzme u obzir, nije neuobičajena činjenica da su vlasti u Nizozemskoj Cape koloniji razvile vlastitu praksu rješavanja sporova i nekih tekućih problema. Vijeće politike ili Političko vijeće, koje je bilo sudsko tijelo Nizozemske Cape kolonije, je imalo praksu izdavati posebne dekrete koji su bili nazivani *plakkaten*, te su često bili u fizičkom obliku stavljeni na zidove.⁷⁵ Može se zaključiti kontrast pravnog sustava Nizozemske Cape kolonije ako se usporede 17. i 18. stoljeće. U 17. stoljeću se može reći da je pravni sustav bio dosta jednostavan i elementaran, no kako je kolonija rasla, tako se i razvijao pravni sustav kolonije. U povijesti pravnog sustava Nizozemske Cape kolonije se literatura najviše bavi pravnim položajem robovlasnika i robova Nizozemske Cape kolonije, no takva situacija će se opisati u kasnijim poglavljima ovoga rada. U 18. stoljeću su svi distrikti imali svoje lokalne sudove, a prvo mjesto izvan Kaapstada koje je imalo sud bio je Stellenbosch, kada je u tom mjestu uspostavljen sud 1682. godine. Od početka 18. stoljeća postoje dokazi o dodatnom razvoju pravnog sustava kolonije. 1676. godine su se pojavili zakonski povjerenici za sklapanje brakova, koji su imali funkciju svetkovati brakove i brinuti se o bračnim odnosima.⁷⁶

Isto tako, krajem 17. stoljeća počeli su se pojavljivati prvi ostali pravni dužnosnici koji su služili koloniji ili njenim stanovnicima. 1688. godine Nizozemska Cape kolonija dobiva svog prvog odvjetnika i bilježnika Jacoba van Heurna tako što ga je Političko vijeće postavilo kao odvjetnika za sudove distrikta Kaapstad i distrikta Stellenbosch gdje je bio odvjetnik suda pri tadašnjim *Hemraadenom* i *Landrostom*. Pošto ga je Političko vijeće postavilo na taj položaj, može se pretpostaviti da je Jacob van Heurn bio državni odvjetnik. Willem der Damme bio je još jedan odvjetnik koji je stigao u koloniju 1706. godine. Prvog odvjetnika koji je postao odvjetnikom na tlu kolonije bio je Maurits van Aarden 1715. godine.⁷⁷ Pravne djelatnike je kontrolirala Kompanija, no samo ih je kontrolirala. Prije nego što bi odvjetnik dobio dozvolu

⁷⁴ Wouter Derek Meinen, „Two sides of a company. How VOC slave trading in Africa developed while the Cape Colony suffered“, 40.

⁷⁵ Wouter Derek Meinen, „Two sides of a company. How VOC slave trading in Africa developed while the Cape Colony suffered“, 40.

⁷⁶ Susan Scott, „Our legal heritage: the period 1652 – 1795“, u: De Rebus (1978), br. 125., 250.

⁷⁷ Isto, 250.

djelovanja na području kolonije, morao je položiti prisegu vladaru Nizozemske, direktorima Kompanije, guverneru i vijeću kolonije te je čak postojao i poseban kodeks za ponašanje i djelovanje odvjetnika tijekom suđenja.⁷⁸ Isto tako, pozicije i djelovanje javnog bilježnika bilo je regulirano.

Izvori navode da je u reguliranje pravnih djelatnika ulazilo i reguliranje njihovog broja. *Plakkat* iz 1791. godine je dao ovlasti Vijeću pravde da ograniči broj odvjetnika u koloniji, a osim toga je garantirao svakoj osobi koja dođe pred sud da bude zastupljena od strane odvjetnika te su u tom *plakkatu* također određene i naknade odvjetnicima. Kompanija nije imala način da „trenira“ ili obrazuje pravne djelatnike, te se oslanjala na kadar koji je dolazio iz Nizozemske što je rezultiralo širenjem tzv. Nizozemsko-rimskog zakona u Nizozemsku Cape koloniju.⁷⁹ Nizozemsko-rimsko pravo nije bilo jedina vrsta prava u Nizozemskoj Cape koloniji. Nizozemsko-rimsko pravo u Nizozemskoj Cape koloniji je služilo da kontrolira ropstvo i robovlasništvo (jer rimsko pravo ima pravila u vezi ropstva), a ostale aspekte pokriva samo u teoriji. U praksi oblik prava u Nizozemskoj Cape kolonije je bilo zapravo anglosaksonsko pravo („Common Law“), jer je taj oblik prava najbolje pogodio situaciji tadašnjih stanovnika.⁸⁰ Anglosaksonsko pravo je pogodovalo koloniji upravo zbog postojanja elementa presedana unutar ovoga prava⁸¹, te su presedani bili najučinkovitiji način rješavanja spora u novoj okolini gdje su se subjekti Kompanije morali prilagoditi. Pravni djelatnici Nizozemske Cape kolonije su se često pozivali na djela i dokumente poznatih pravika iz Nizozemske.

4.3 Istaknuti guverneri Nizozemske Cape kolonije

Nizozemska Cape kolonija je u početku bila samo postaja za brodove, što je značilo da je vrhovni vođa bio zapovjednik, no kasnije će titula upravitelja kolonije biti unaprijeđena u guvernera zbog razvoja kolonije. Riebeeck je bio najduži zapovjednik kolonije, u njegovo je vrijeme i u vrijeme nasljednika njegove funkcije Nizozemska Cape kolonija polako rasla, iako je teritorij kolonije i dalje u 17. stoljeću obuhvaćao samo Kaapstad i okolicu blizu rta Dobre nade. Dok je kolonija kao vođe imala zapovjednike, oni nisu imali previše dužnosti i ovlasti da

⁷⁸ Susan Scott, „Our legal heritage: the period 1652 – 1795“, u: *De Rebus* (1978), br. 125., 251.

⁷⁹ Isto, 251.

⁸⁰ G.G. Visagie, „Die belang van die regsgeleerde by die geskiedenis; met spesifieke verwysing na die tydperk 1652 tot 1828“, u: *Kronos: Journal of Cape History* 4 (1981), br.1, 53.

⁸¹ „Common law“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 19. V. 2023., <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=12318>

vladaju; često im je djelokrug bio rješavanje sporova populacije, pomaganje brodovima Kompanije koji su pristajali i pomaganje bolesnima na brodovima. Kasnije će im se djelokrug proširiti zbog povećanja sve većeg broja *vryburgera* u koloniji.

Konstantno se pojavljivao sukob interesa i moći između slobodnih ljudi Nizozemske Cape kolonije i činovnika te glavnih figura unutar Kompanije. Svim guvernerima Kompanije će biti ovaj sukob između Kompanije i *vryburgera* jedan od glavnih i tekućih problema. Osim par iznimaka, guverneri su se često izmjenjivali. Svi zapovjednici nakon Riebeecka, prije nego što je titula bila promovirana u guvernera su bili niži činovnici u službi Kompanije. Prvi guverner Nizozemske Cape kolonije je bio Simon van der Stel, koji je prije bio zapovjednik kolonije sve do 1690. godine kada je bio promoviran u guvernera.⁸² U njegovo vrijeme bilo je evidentno da je Nizozemska Cape kolonija postala kompleksnijeg karaktera. Simon van der Stel je dopustio slobodnim građanima da počnu naseljavati područja izvan okolice Kaapstada te je i u njegovo vrijeme osnovano mjesto Stellenbosch. Također, za vrijeme vladavine van der Stela počelo je veće naseljavanje kolonije, posebice Hugenota protjeranih ediktom iz Nantesa, a njihov značaj za ekonomiju i društvo kolonije će biti od velikih razmjera.⁸³

Vladavina Simona van der Stela je bila smatrana jednom od važnijih za povijest kolonije, a naslijedio ga je njegov sin Willem Adriaan van der Stel. Willem Adriaan bio je djelom radnik Kompanije. Radnici Kompanije koji su dobili ogromna zemljišta od Kompanije kao zaslugu za njihov rad te su koristili resurse od Kompanije da što brže unaprijede svoje poslovanje.⁸⁴ Bivši radnici Kompanije su iskorištavali bliskost s guvernerom i Kompanijom da uspostave dominaciju nad trgovinom mesa i vina, kao jedini dobavljači tih resursa za kompaniju. Ovakva politika guvernera i njegovih pristalica je naštetila *vryburgerima* i ostalim manjim zemljoposjednicima jer se oni nisu mogli natjecati u prodaji proizvoda Kompaniji. Ovo je rezultiralo prosvjedom *vryburgera*, što je natjeralo *Heeren XVII* da smijene Willema Adriaana s mjesta guvernera Cape kolonije.⁸⁵ Ova promjena je bila od velike važnosti kao političko-ekonomska pobjeda *vryburgera* koji će postati gospodski stalež Cape kolonije. Isto tako, ovaj događaj je pokazao da je političko-ekonomska priroda Nizozemske Cape kolonije veoma različita i s više slobode nego u usporedbi s nekim drugim kolonijama Kompanije, što

⁸² Robert Ross, „Khoesan and Immigrants: The Emergence of Colonial Society in the Cape, 1500 – 1800“, 176.

⁸³ Isto, 181.

⁸⁴ Isto, 182.

⁸⁵ Isto, 182 – 183.

je rezultiralo time da je Nizozemska Cape kolonija počela dinamično rasti bez kontrole Kompanije.

Tako je Nizozemska Cape kolonija s *vryburgerima* kao svojim plemićkim prvcima počela polako dobivati određeni stupanj političke i ekonomske autonomije od Kompanije, što se pokazalo evidentnim s činjenicom da se od Willema Adriaana rijetko koji guverner instaliran od strane Kompanije pokušao obogatiti s „zlouporabom“ svog položaja.⁸⁶ Od 1751. do 1771. godine je guverner Nizozemske Cape kolonije bio Rijk Tulbagh, još zvan neformalno i „otac Tulbagh“. Smatra se da je tijekom njegove vladavine Nizozemska Cape kolonija bila u „zlatnom dobu“ za vrijeme kompanijske vladavine. Za njegovo vrijeme su se također povećale granice kolonije prema sjeveru i istoku. Tulbagh bio je veoma popularan tijekom svoje dužnosti kao guvernera te je bio opisan kao strog upravitelj.⁸⁷ Jedna od odluka po kojima je ostala administracija Tulbagha poznata su tzv. „zakoni o raskošnosti“ (eng. *sumptuary laws*) koji su bili proglašeni na cijelom području Kompanije, a bili su određivali odijevanje i ponašanje više klase Nizozemske Cape kolonije.⁸⁸ U njegovo vrijeme je također izbila jedna od ozbiljnijih epidemija kuge u Nizozemskoj Cape koloniji. Epidemija je počela 1755. godine, vjerojatno tako da su je mornari s Cejlona prenijeli preko brodova u Kaapstad.⁸⁹

Nizozemska Cape kolonija je u Tulbaghovo vrijeme veoma profitirala od rata između Francuza i Britanaca koji je počeo 1758. godine (Sedmogodišnji rat), pošto su obje flote pristajale u koloniju da trguju s stanovnicima za ratne potrepštine. Isto tako, spomenuto je da je Tulbagh bio zaslužan za širenje granica kolonije. Širenje granice kolonije se odvijalo u obliku raznih kompanijskih ekspedicija i preseljavanja *vryburgera* (kasnije će slobodni građani koji će se naseljavati dalje prema istoku nazivati *Trekboeri*). U tim ekspedicijama su se pojavila važna botanička otkrića, a razne primjere tih novootkrivenih biljaka su poslani u muzej u Leidenu za vrijeme Tulbagha te ga se još smatra zaslužnim i za ta otkrića.⁹⁰ Barun Joachim van Plettenberg je bio guverner Nizozemske Cape kolonije nakon Tulbagha, odnosno njegovo razdoblje vladanja kolonijom je bilo od 1771. do 1785. godine. Van Plettenberg bio je jedan od posljednjih guvernera Cape kolonije koji su na duže vrijeme vladali, a njegova vladavina se

⁸⁶ Robert Ross, „Khoesan and Immigrants: The Emergence of Colonial Society in the Cape, 1500 – 1800“, 185.

⁸⁷ Barlte Frere, „Historical Sketch of South Africa“, u: *Transactions of the Royal Historical Society IV* (1886), 228.

⁸⁸ Barlte Frere, „Historical Sketch of South Africa“, 228.

⁸⁹ George McCall Theal, *Geschiedenis van Suid-Afrika*, 180.

⁹⁰ Isto, 182.

smatra početkom kraja vladavine Kompanije nad područjima današnje Južne Afrike. Njegovi suvremenici su ga opisali da je volio uživati u luksuzu unatoč lošim ekonomskim uvjetima kolonije u to vrijeme.⁹¹

Za vrijeme van Plettenberga sukob između Kompanije i slobodnih građana (tada već plemstva Cape kolonije) se rasplamsao, a loši ekonomski uvjeti su bili jedan od bitnijih uzroka ovog sukoba. Do tad slobodni građani su i dalje imali obaveze prema kompaniji zbog toga što su se ugovori između prvih slobodnih doseljenika i Kompanije smatrani nasljednima.⁹² Ovo nezadovoljstvo je kulminiralo stvaranjem pokreta *Kaapse Patriotte*, te je 1779. godine skupina slobodnih građana uputila delegaciju za Amsterdam gdje su zahtijevali nekoliko promjena u načinu upravljanja kolonije. Građani su zahtijevali slobodu tiska i promjenu određenih zakona Kompanije što se tiče Nizozemske Cape kolonije, no ovaj apel je rezultirao samo smjenom nekolicine činovnika u koloniji. 1780. godine je Kaapstad prvi put bio napadnut. Britanska flota je napala grad, no floti su se suprostavili francuski brodovi, a ova bitka se dogodila zbog francusko-britanskog rata u kojem se Nizozemska našla na strani Francuske.⁹³ Za vrijeme Van Plettenberga će se odvijati i prvi veći vojni sukobi s Bantu narodima koji su bili smješteni istočno od kolonije, a nakon njegove vladavine će Nizozemska Cape kolonija biti pod vlašću Kompanije još deset godina, kada će uslijediti razdoblje vojnih sukoba u kojima će Britanci i Nizozemci nastojati uspostaviti vlast nad kolonijom.

⁹¹ Barlte Frere, „Historical Sketch of South Africa“, 229.

⁹² Isto, 229.

⁹³ Isto, 230.

5. Društvo Nizozemske Cape kolonije

5.1 Demografija

Zbog svojih ekonomskih karakteristika i svrhe koju je imala unutar carstva Kompanije, Nizozemska Cape kolonija je kroz svoju povijest oblikovala specifičnu demografsku sliku. Specifičnost demografije Nizozemske Cape kolonije također predstavlja i problem, jer su često činovnici Kompanije koji su upravljali kolonijom isključivali određene društveno-etničke grupe iz popisa stanovništva jer ih nisu smatrali „subjektima Kompanije“. Zato u ranijem razdoblju kolonije postoje službeni popisi bjelačkog stanovništva, dok za ostale rasne skupine postoje samo procjene. No ipak pri kraju nizozemske vladavine na području rta Dobre nade postoje kompletniji i detaljniji popisi stanovništva. Broj stanovništva Nizozemske Cape kolonije je ovisio pretežno o naseljavanju, ali su postojali događaji koji su bili uzrok pada stanovništva. Epidemije kuge 1713., 1755. i ona koja je trajala najduže (od 1765. do 1769.) su utjecale na blago opadanje stanovnika, kao i epidemije vrućice i ospica (od 1739. do 1741.). 1658. godine Nizozemska Cape kolonija je brojala samo 360 stanovnika (kada je teritorij kolonije bio samo okolica Kaapstada), te je broj dinamično rastao i već na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće (1702. godine) kolonija broji 2,382 stanovnika, od čega su 35,68% (850 stanovnika) bili robovi.⁹⁴

Broj stanovnika 1750. godine je iznosio 12,340, od čega je 5,327 (43,17%) bilo robova. Pred kraj 18. i početkom 19. stoljeća stanovništvo je i dalje raslo unatoč velikim političkim promjenama i ratnim sukobima u kojima se našla Nizozemska Cape kolonija. 1795. godine je bio posljednji popis stanovnika pod Nizozemskom Istočnoindijskom kompanijom, a ukupan broj popisano stanovništva je iznosio 31,792 od čega su prvi put bili većinsko stanovništvo robovi, čija je brojka bila 16,839 (ili 52,96% stanovništva).⁹⁵ Posljednji popis stanovništva uopće prije britanske vlasti je obavljen 1805. godine, kada je kolonija bila pod direktnom upravom Napoleonske Nizozemske (ili Batavske republike), a ukupan broj stanovnika kolonije je iznosio 75,308 stanovnika.

⁹⁴ Markus Vink, „From The Cape to Canton: The Dutch Indian Ocean World, 1600 – 1800: A Littoral Census“, u: *Journal of Indian Ocean World Studies* 3 (2019), 18.

18.

⁹⁵ Isto, 18.

U ovom popisu iz 1805. pobrojani su i ostali stanovnici koji do tad još nisu bili brojani na popisima stanovništva, te se time dobila kompletnija demografska slika Nizozemske Cape kolonije. Od ovih 75,308 stanovnika, 25,757 ih je bilo Europljana (ili 34,20%), 29,545 robova (ili 39,23%) te 20,006 stanovnika je bilo izmiješanih ili preživjelih domorodaca (Hottentoti, Bušmani i dr.)⁹⁶ Što se tiče samog Kaapstada kao jedinog mjesta u koloniji kojeg se može nazvati većim urbanim središtem, grad je također rastao europskim i robovskim naseljavanjem. No, Kaapstad nikad nije u 17. i 18. stoljeću dosegao brojku od 10,000 stanovnika. Od 350 stanovnika 1658. godine, Kaapstad 1731. godine dosegao brojku od 3,157 stanovnika, a od toga je broj robova bio 1,333 (ili 42,22%). Zadnji nizozemski popis stanovništva (1805. godine) daje brojku stanovnika Kaapstada od 16,984, od čega je 9,129 robova (ili 53,75%), 6,273 Europljana (ili 36,93%) i 1,582 (ili 9,31%) ostalih slobodnih stanovnika poput slobodnih crnaca, preživjelih ili izmiješanih domorodaca te Azijaca.⁹⁷ Iz ovih podataka se može zaključiti da je Nizozemska Cape kolonija imala uz karakter geostrateške i doseljeničke kolonije, i karakter robovske kolonije.

Zanimljivo je da je broj muškaraca kroz većinu povijesti Nizozemske Cape kolonije bio veći od broja žena, što je doprinijelo više demografskih promjena. Prva promjena je povećanje broja muškaraca sposobnih za brak i smanjenje broja žena sposobnih za brak, što je uzrokovalo povećanje prosječne dobi za ženidbu kod muškaraca a smanjilo prosječnu dob udaje za žene, a kao primjer se može uzeti podatak iz 1731. godine da je prosječna dob udaje žene u Nizozemskoj Cape koloniji bila 20 godina.⁹⁸ Ovo je također doprinijelo i miješanim brakovima između muških doseljenika i žena starosjedilačkog ili ropskog podrijetla. Također, zato što se pojavio trend ranijih udaja za žene, povećao se i reproduktivni period. Od 1731. godine je stanovništvo Nizozemske Cape kolonije bilo većinom rođeno u koloniji, odnosno broj bijelih starosjedioaca je bio uvelike veći od broja onih koji se nisu rodili u koloniji. U izvoru se navodi da je muškom dijelu stanovništva kolonije koje se selilo dalje u unutrašnjost (na *frontier*) bilo lakše pronaći suprugu nego muškarcima u Kaapstadu, jer je Kaapstad i dalje bio glavno odredište novih doseljenika. Razlog tome je što je muškarcima na *frontieru* bio bliži Kaapstad nego daleke zemlje matice.⁹⁹

⁹⁶ Markus Vink, „From The Cape to Canton: The Dutch Indian Ocean World, 1600 – 1800: A Littoral Census“, 18.

⁹⁷ Isto, 19.

⁹⁸ Leonard Guelke, „The Anatomy of a local settler population: Cape Colony 1657 – 1750“, u: The International Journal of African Historical Studies 21 (1998), br. 3, 472.

⁹⁹ Leonard Guelke, „The Anatomy of a local settler population: Cape Colony 1657 – 1750“, 473.

Životni vijek nije prelazio 40 godina po prosjeku u 18. stoljeću, a može se usporediti i s prosječnim životnim vijekom u tadašnjoj Nizozemskoj i Engleskoj također u 18. stoljeću, a autori razlog tome pronalaze u tome što su doseljenici zadržali u početku životne navike odakle su potekli.¹⁰⁰ Podatci za smrtnost novorođenčadi također postoje, no oni se obavljaju na period od pedeset godina. U periodu od 1750. godine do 1800. godine, u Nizozemskoj Cape koloniji je smrtnost bila 28 na 1000 novorođenčadi, no ova brojka i dalje nije pouzdana jer postoji problem neregistrirane mrtve djece, vjerojatno zato što roditelji nisu odlučili prijaviti rođenje i/ili smrt djeteta u to vrijeme.¹⁰¹ Postoji također i fenomen „mentaliteta doseljenika“, koji se ogleda u velikoj razlici između dobi supružnika (muž veoma stariji od žene). Ženidbe su u kolonijama općenito bile u ranijoj dobi kod kolonista nego li u Europi, a to se može vidjeti na primjeru demografskih trendova Nove Engleske, Francuske Kanade i Nizozemske Cape kolonije između ostalih.¹⁰² Prosječna većina kućanstva je broj djece od istog oca. Razlog zašto se uzima otac je taj što su očevi često imali više žena zbog velike smrtnosti pri porodu ili zbog nekih drugih okolnosti. Brojke za većinu kućanstva u 18. stoljeću za Nizozemsku Cape koloniju su više od osmero ili devetero djece po ocu, što je bio uglavnom prosjek i u drugim kolonijama i europskim državama.¹⁰³

Nizozemska Cape kolonija je i dalje primala doseljenike, ali samo određene do sredine 18. stoljeća. Nizozemci i Nijemci su jedini imali privilegiju se naseljavati pod kontrolom Kompanije do sredine 18. stoljeća.¹⁰⁴ Može se primijetiti i profil doseljenika općenito, poglavito u 17. stoljeću u ranijoj fazi kolonije. Neimaština, prosjačenje i nezaposlenost su bili veoma prisutni u Nizozemskoj na kraju njenog „zlatnog doba“. U Nizozemskoj su među tim skupinama siromašnih i beskućnika također pojavili i bivši vojnici plaćenici te skitnice. Isto tako, pošto su nizozemski gradovi bili tradicionalno odredište nezaposlenih i za vrijeme „zlatnog doba“ sve više siromašnih je i iz ruralnih krajeva dolazilo u napućene gradove, stvarajući napućene gradove sa stanovništvom koje je spremno odlaziti u dalje krajeve za boljim životom.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Jeanne Cilliers, Johan Fourie, „New estimates on settler life span and other demographic trends in South Africa, 1652 – 1948“, u: *Economic History of Developing Regions* 27 (2012), br. 2, 18.

¹⁰¹ Jeanne Cilliers, Johan Fourie, „New estimates on settler life span and other demographic trends in South Africa, 1652 – 1948“, 19.

¹⁰² Isto, 25.

¹⁰³ Isto, 22.

¹⁰⁴ Robert C. H. Shell, „Immigration: the forgotten factor in Cape colonial frontier expansion“, 1658 to 1817“, u: *The Journal of South African and American Comparative Studies* 6 (2005), br. 2, 9.

¹⁰⁵ Isto, 13 – 14.

Ovo je doprinijelo isto imigraciji Nizozemske Cape kolonije, do te mjere da je postojao i veliki broj slijepih putnika. Postoji i zapisan jedan slučaj iz 1779. godine kada su vlasti u Kaapstadu uhitile slijepu putnicu Catharinu Margarethu Weisrok koja se prerusila u muškarca i potpisala na brodu kao Johan Jacob Weisrok, a ovaj slučaj je i danas interesantan kako je Catherina uspjela to izvesti.¹⁰⁶

5.2 Društvene podjele i europske etničke skupine

18. stoljeće je period kada se Nizozemska Cape kolonija demografski i ekonomski najviše razvila. Pošto je postalo evidentno u 18. stoljeću da je Cape kolonija i naseljeničkog tipa, a ne više samo kao pristanište za brodove, počelo je intenzivnije doseljavanje Europljana na rt Dobre nade. Kompanija je doprinijela administracijskom kadru i prvim naseljenicima kolonije. Također su tu i *vryburgeri*, koji su se preko Kompanije naseljavali u koloniju. Isto tako su bitni robovi koji su bili prisutni na području kolonije, koji će kasnije oblikovati društvo današnje Južne Afrike općenito. Ovi faktori su važni za genezu društva Cape kolonije. Na karakteristike društva će kasnije utjecati administracija i ekonomija, što će stvoriti i specifičnu stratifikaciju i podjele društva Nizozemske Cape kolonije. Društvena povijest ove kolonije je promatrana kroz više perspektiva, raniji autori su ju promatrali kroz prizmu vladajuće klase i plemstva, dok se u modernoj povijesti može primijetiti trend ilustriranja „povijesti odozdo“ kroz prizmu robova i nebijelačkog stanovništva, kao i kroz prizmu marginaliziranog ili nepoželjnog djela stanovnika kao što su kriminalci ili prostitutke.

Postojalo je više društvenih slojeva u Nizozemskoj Cape koloniji, i to ne između rasa (bijelci, crnci) ili pravnog statusa (radnici Kompanije, slobodni građani, robovi, posluge, itd.), nego i među doseljenicima, odnosno Europljanima. Prva kategorizacija europskog društva Cape kolonije se može primijetiti već pri njihovom naseljavanju. Ovi imigranti ili prve generacije društva Nizozemske Cape kolonije se mogu podijeliti u četiri grupe. Prva grupa su neoženjeni lovci/trgovci, koji su bili devijantna skupina europskih doseljenika jer su često imali životni stil na rubu zakona Kompanije, skloni su bili nasilju i prodirali su u unutrašnjost.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Robert C. H. Shell, „Immigration: the forgotten factor in Cape colonial frontier expansion“, 1658 to 1817“, 14.

¹⁰⁷ Isto, 17.

Druga skupina imigranata su bili stočari, a često je njihova socio-ekonomska pozadina ta da su ili radili za kompaniju ili na farmi *vryburgera* veleposjednika te kada su skupili dovoljno bogatstva ili bili oslobođeni dužnosti od strane Kompanije počeli su imati krda stoke i vlastite pašnjake. Po njihovom materijalnom i ekonomskom statusu može se primijetiti da su oni bili ekvivalent sitnim zemljoposjednicima te su oni često imali tendenciju ulaziti u miješane brakove sa *Khoikhoi* narodom. Uzroke ovakvog trenda prepoznajemo u prethodno objašnjenim faktorima (manje ženske populacije u odnosu na mušku populaciju Europljana). Treća skupina su *knechtovi* ili sluge kod velikih zemljoposjednika, koji su imali mogućnost oženiti zemljoposjednikovu kći ili udovicu zemljoposjednika.¹⁰⁸ Četvrta skupina su bili obrtnici. Obrtnici su bili ključni u društvenim i ekonomskim strukturama kolonije jer su oni prvi koji su počeli u većoj mjeri imati u svom vlasništvu robove. Njihova prisutnost za unutarne migracije je isto važna, jer su oni sa svojim robovima tjeroali ostale slobodne građane kao višak dalje u unutrašnjost kolonije.¹⁰⁹

Postoji i još jedna društvena podjela stanovnika kolonije koji su europskog podrijetla, a radi se o podjeli na društvene skupine koje će imati veću važnost za povijest bijelog stanovništva južnog dijela Afrike. Bijelo stanovništvo kolonije se može podijeliti u dvije grupe. Kontrast između ove dvije grupe se može primijetiti u njihovim poljoprivredno-stočarskim modelima: stanovnici prve grupe su bili sedentarni i nisu se ustručavali baviti poljoprivredom koja zahtijeva velike zemljišne posjede i požrtvovniju kultivaciju usjeva, dok su stanovnici druge grupe bijelog stanovništva putovali i često mijenjali pašnjake izbjegavajući tako mogući rizik od gubitka posjeda. Na području bliže centru kolonije i u samom Kaapstadu je bio dio bijelog stanovništva koji je više povezan sa Europom, zbog otvorenosti prema Atlantskom i Indijskom oceanu. Ovaj dio stanovništva je više zadržao europsku tradiciju i europski novovjekovni model ekonomije i poljoprivrede.¹¹⁰ Drugi dio, su bili stočari koji su poprimili polunomadski stil života te su prodirali dalje u unutrašnjost. Ovaj dio je nastao zbog različitih faktora kao što su sukob sa Kompanijom i od grupe imigranata koji su tražili život dalje od Kaapstada, a stanovnike koji pripadaju ovoj kategoriji bijelog stanovništva će se više pamtili pod nazivom *Trekboeri* i upravo zbog njihovih *Trekova* ili putovanja prema unutrašnjosti

¹⁰⁸ Robert C. H. Shell, „Immigration: the forgotten factor in Cape colonial frontier expansion“, 1658 to 1817“, 17.

¹⁰⁹ Isto, 17.

¹¹⁰ Lewis H. Gann, „The White Experience in South Africa“, u: *The Wilson Quarterly* 1 (1977), br. 3, 41.

bjelačko stanovništvo intenzivno naseljavati područja regije koja će biti poznatija u 19. stoljeću kao Transvaal.¹¹¹

Etnički profil europskih doseljenika Nizozemske Cape kolonije je sadržavao uz Nizozemce i Nijemce, koji su drugi najveći udio etničkog podrijetla bijelog stanovništva kolonije. Useljenička politika Kompanije je uz Nizozemce favorizirala useljavanje stanovnika s njemačkih govornih područja i Skandinavije. Bijeli Afrikanci germanskog podrijetla su dolazili većinom iz urbanih i trgovačkih sredina sjeverne Europe (Amsterdam, Rotterdam, Hamburg, Koenigsberg, Kopenhagen, Bern, Danzig, Maastricht, itd).¹¹² Useljavanje Nijemaca u Nizozemsku Cape koloniju je bilo intenzivnije nakon 1713. godine, a neki izvori daju brojku da je broj Nijemaca koji se doselio između 1657. i 1795. godine bio oko 4,000. Portugalci su se također doseljavali u koloniju, no njihov broj je bio na zanemarivoj razini.¹¹³ Pored Nizozemaca i Nijemaca, još jedna socijalno-etnička skupina koja je bila važna za razvoj kolonije su bili Francuzi, točnije francuski Huguenoti. 1685. godine francuski kralj Luj XIV. poništava Edikt u Nantesu, zbog čega je iselilo oko 150,000 Huguenota iz Francuske te njihovo naseljavanje u susjedne protestantske zemlje, Irsku, američke kolonije i na jug Afrike.¹¹⁴

Između 1685. i 1690. godine u Cape koloniju se doselilo oko 300 Huguenota na području Drakensteina, gdje su se počeli baviti uzgojem naranči i vinarstvom, važnom poljoprivrednom granom za Nizozemsku Cape koloniju. Kompanija je stavila Huguenote pod kontrolu te im je zabranila učenje francuskog jezika u školama. Huguenoti su imali velik utjecaj na afrikaans jezik koji će se razviti u koloniji.¹¹⁵ U koloniju su migrirali i doseljenici sa područja tadašnje Poljsko-litavske unije. Točnije je opisati ovu skupinu doseljenika kao doseljenike iz Poljsko-litavske Unije, jer je ta novovjekovna država bila veoma etnički izmiješana, sa stanovništvom koje je pričalo više jezika. Prvi doseljenik podrijetlom iz Poljsko-litavske Unije je bio već kada je Jan van Riebeeck uspostavio pòstaju na rtu 1652. godine, kadet Paulus Petkow koji će kasnije postati niži činovnik u službi Riebeecku.¹¹⁶ Ekonomske veze Nizozemske i Poljsko-Litavske Unije su jedan od čimbenika zbog kojih su doseljenici iz te države naseljavali koloniju. Autor

¹¹¹ Lewis H. Gann, „The White Experience in South Africa“, 41.

¹¹² Robert C. H. Shell, „Immigration: the forgotten factor in Cape colonial frontier expansion“, 1658 to 1817“, 11.

¹¹³ Isto, 13.

¹¹⁴ Susanne Lachenicht, „Huguenot immigrants and the formation of national identities, 1548 – 1787“, u: *The Historical Journal* 50 (2007), br. 2., 310.

¹¹⁵ Barthe Frere, „Historical Sketch of South Africa“, 224.

¹¹⁶ Mariusz Kowalski, „Poles in the Dutch Cape Colony: 1652 – 1814“, u: *Werkwinkel* 10 (2015), br. 1., 66 – 67.

smatra da ako je 27% do 37% predaka današnjih Afrikanera njemačkog podrijetla, onda je njih najviše 2% poljskog.¹¹⁷

5.3 Robovi

Ropstvo kao ekonomska karakteristika i robovi kao društveni fenomen su bili glavni element Nizozemske Cape kolonije. Robovi su uvijek činili većinu stanovništva kolonije, te se time Nizozemsku Cape koloniju može upravo okarakterizirati kao robovsku koloniju. Nizozemci i Kompanija su glavni sudionici trgovine robljem na području Indijskog oceana, a u nekim trenutcima u 17. stoljeću su čak i dominirali trgovinom.¹¹⁸ Kompanija je robove kupovala iz tri regije: prva regija je obala istočne Afrike (Mauricijus, Reunion, Madagaskar), druga regija je obala Indijskog potkontinenta te otok Cejlon, a treća regija je Indonezijsko otočje, uz otok Novu Gvineju i današnje područje južnih Filipina. Kompanija je često robove kupovala od malih kraljevstava, sultanata i ostalih državnica koje su ekonomski i strateški ovisile o Bataviji.¹¹⁹ Najbitnije regije su bile Indijski potkontinent i Indonezijsko otočje, gdje su Nizozemci kupovali robove od gusara koji su otimali stanovnike Bengala, od Makassar države i kraljevstva Bali koji su se nalazili na dijelu područja današnje Indonezije.¹²⁰ Robovi za Kompaniju su predstavljali ključan ljudski resurs u radu na raznim plantažama. Glavne destinacije robova Kompanije su bili otok Cejlon (gdje su Nizozemci na obalama tog otoka uspostavili koloniju), Molučki otoci, Batavia te između ostalih i Nizozemska Cape kolonija.¹²¹

Nizozemska Cape kolonija je uvozila roblje Kompanije već od njenog osnutka, a neki izvori prikazuju da je od 1652. do 1808. godine u Cape koloniju uvezeno oko 63,000 robova i to je velika većina sa područja Indijskog potkontinenta i područja Indokine, Malezije i Indonezije.¹²² Robovi su većinom bili podrijetla iz drugih regija nego lokalnog, to jest broj uvezenih robova je uvijek bio veći od robova rođenih u koloniji. Ovakva situacija rezultirala je

¹¹⁷ Mariusz Kowalski, „Poles in the Dutch Cape Colony: 1652 – 1814“, 92.

¹¹⁸ Markus Vink, „World's oldest trade: Dutch slavery and slave trade in the Indian Ocean in the seventeenth century“, u: *Journal of World History* 14 (2003), br. 2, 131 – 132.

¹¹⁹ Markus Vink, „World's oldest trade: Dutch slavery and slave trade in the Indian Ocean in the seventeenth century“, 133.

¹²⁰ Isto, 135.

¹²¹ Isto, 137.

¹²² Fred Morton, „Tower of Babel: the slave trade and creolization at the Cape, 1652 – 1834.“, u: *Slavery in South Africa: captive labor on the Dutch frontier* ur. Elizabeth A. Eldredge, Fred Morton, (Pietermaritzburg: University of Natal Press, 1995.), 12.

niskom stopom kreolizacije robova u Nizozemskoj Cape koloniji.¹²³ Robovlasnici su često miješali različite etničke pozadine robova, da izbjegnu moguće pobune u kojima bi robovi istog podrijetla mogli lakše komunicirati jedni sa drugima, a s druge strane robovi koji su rođeni u koloniji su se smatrali „elitnom i najlojalnijom klasom robova“.¹²⁴

Miješanje robova raznih podrijetla će doprinijeti etnogenezi Obojenog stanovništva, nehomogene rasno-etničke skupine u današnjoj Južnoj Africi. Isto tako, rasno i etničko podrijetlo robova je bila glavna odrednica u tome gdje će rob raditi. Ova klasifikacija je često proizlazila iz stereotipa i predrasudnih mišljenja bjelačkog stanovništva kolonije prema robovima. Na kraju nizozemske vladavine nad područjem Cape kolonije, uvriježeno mišljenje je bilo da robovi podrijetlom sa Madagaskara i ostalih dijelova Afrike rade na poljima i teže fizičke poslove, da robovi podrijetlom sa Indonezijskog otočja rade obrtničke ili majstorske poslove, a robovi iz Indije rade u nekim uslužnim djelatnostima.¹²⁵ Domorodačko Khoisan stanovništvo je bilo često prisiljeno biti u robovskom položaju, a kao razloge se mogu uzeti događaji kao što su ratovi između Nizozemaca i Khoikhoi naroda, osvajanje pašnjaka i zemlje od strane doseljenika. Khoisan domorodci su bili prisiljeni zbog uvjeta dolaziti do kolonista i nuditi im svoj rad. Ovi odnosi su se pojačali pogotovo u 18. stoljeću, a Kompanija i vlasti u Kaapstadu su zakonski manipulirali ovaj odnos između Khoisan domorodaca kao radnika i kolonista zemljoposjednika kao poslodavca tako da taj odnos se može opisati skoro kao robovski.¹²⁶

Robovi su imali donekle određena prava, iako su i ta prava često išla u korist robovlasnika. Robovlasnik nije mogao kazniti prekomjerno svog roba, a rob je imao pravo se žaliti vlastima. Kompanija je nastojala monopolizirati pravne mjere za robove odnosno nastojala je tu privilegiju oduzeti od robovlasnika i sama kažnjavati robove. Robovi koji su bili optuženi za sitne prekršaje su često bili osuđeni na batinanje ili šibanje te na prisilni rad na mlinu. Robovi koji su bili okrivljeni za krađu su bili osuđeni na smrt vješanjem, a robovi koji su počinili ubojstvo nad drugim robom ili domorodcem su bili osuđeni na smrt kotačem sa samilosnim hitcem, a oni koji su ubili bijelca nisu imali samilosni hitac.¹²⁷ Najteža kazna je bila u slučaju ako rob ubije svog robovlasnika. U ovom slučaju rob je bio nabijen na kolac i nije bio odmah ubijen, nego je često s vremenom (nekad i više od dva dana) umirao od boli, krvarenja

¹²³ Fred Morton, „Tower of Babel: the slave trade and creolization at the Cape, 1652 – 1834“, 16 – 17.

¹²⁴ Isto, 23 – 24.

¹²⁵ Isto, 22.

¹²⁶ Isto, 32.

¹²⁷ Robert Ross, *Cape of torments: Slavery and resistance in South Africa*, (New York: Routledge, 1983.), 2.

ili infekcija.¹²⁸ Bijeg iz ropstva je bio česta pojava. Prvi zabilježen bijeg osoba iz ropstva datira 1655. godine, tek tri godine nakon osnutka kolonije, kada je jedan rob pobjegao i nikada se za njega nije čulo ili nije postojao daljnji zapis.¹²⁹

Postojali su i česti slučajevi kada su robovi bili oslobođeni svoje „dužnosti“ prema robovlasniku. Kompanija je redovno oslobađala robove dok je bila na vlasti u Cape koloniji, tako stvarajući posebnu društvenu skupinu „slobodne crnce“ (afr. *Vryswarte*).¹³⁰ Iako se termin zove „slobodni crnci“, većina ovih „slobodnih crnaca“ je bilo podrijetlom iz Azije i nisu nužno imali crnu pigmentaciju kože. Najviše ih je bilo na području distrikta Kaapstad i na području distrikta Stellenbosch, te su kroz 18. stoljeće činili od 5% do 12% stanovništva Nizozemske Cape kolonije.¹³¹ *Vryswarte* su nakon što su bili oslobođeni bili jednaki sa bijelim kolonistima te po statutima i zakonima Kompanije su bili kolonisti kao i Europljani, zbog toga su često bili zemljoposjednici, trgovci, graditelji pa čak su neki postajali i robovlasnici. Zbog jednakog statusa između Europljana i *Vryswarte*, sve češće su se pojavljivale ženidbene veze između dviju skupina, što je isto tako doprinijelo stvaranju spomenute raso-etničke skupine u Južnoj Africi, Obojeni. Ove ženidbe su bile dopuštene, što je bilo veoma specifično za Nizozemsku Cape koloniju ako se uspoređi sa Britanskim Trinaest kolonija gdje su bili zabranjeni mješoviti brakovi.¹³²

5.4 Nastanak identiteta kroz religiju, školu i jezik

Kultura Nizozemske Cape kolonije je većinom bila nizozemska kultura. Kulturni identitet kolonije je bio europski te nije bio u vremenu nizozemske vladavine previše odvojen od Europe, poglavito zbog stalnog doseljavanja novih doseljenika iz Europe. Prve naznake odvojene kulture i nekog kulturnog identiteta će se primijetiti u 19. stoljeću, kada će ovo područje biti pod britanskom vlašću zbog čega će nastati ili ojačati identitet Afrikanera (potomaka doseljenika iz vremena kompanijske vlasti) upravo zbog toga što je promijenjena vlast. No ipak se mogu i u 18. stoljeću primijetiti neke kulturne promjene europskih doseljenika,

¹²⁸ Robert Ross, *Cape of torments: Slavery and resistance in South Africa*, 2.

¹²⁹ Isto, 11.

¹³⁰ Pieter de Klerk, „Integrasiëprosesse in die vroeë Kaapkolonie (1652 – 1795) binne vergelykende konteks – 'n historiografiese studie“ u: *New Contree* (2010), br. 59, 15.

¹³¹ Pieter de Klerk, „Integrasiëprosesse in die vroeë Kaapkolonie (1652 – 1795) binne vergelykende konteks – 'n historiografiese studie“, 14 – 15.

¹³² Isto, 14 - 15.

koje će se kasnije jače razviti i stvoriti odvojenu kulturu koju baštini današnja kultura Južne Afrike. Religija kao element kulture je bio prisutan u Nizozemskoj Cape koloniji. Državna religija Nizozemske je bio kalvinizam, ili Reformirana crkva. Kalvinizam kao religija u kolonijalnom svijetu je imao veoma drukčiji položaj nego li u zemlji matici. Pošto je Kompaniji glavni cilj bio profit, činovnici Kompanije nisu toliko marili oko uloge crkve.

Zbog specifičnog karaktera Cape kolonije kao doseljeničke, kalvinizam je bio ukorijenjen u koloniji. Postotak kalvinista u koloniji je donekle bio isti kao i u zemlji matici, jer kao što je i Nizozemska u to vrijeme ipak bila religijski pluralistička, isti je slučaj bio sa Cape kolonijom (uz kalviniste su bili i luteranski Nijemci, te robovi islamske vjeroispovijesti).¹³³ Kalvinisti su prvi u koloniji osnivali sirotišta, i do 18. stoljeća su javne funkcije jedino oni smjeli držati. U početku su kalvinisti jedini smjeli javno prakticirati svoju religiju.¹³⁴ Izvori navode da su ruralna područja kolonije (Stellenbosch i Drakenstein) u socijalnom smislu slična ruralnim dijelovima Nizozemske ako se uzme period između 1680. i 1730. godine.¹³⁵ No tokom kompanijskog perioda su se pojavili socio-kulturni „identiteti prije identiteta“, njih pet: nizozemsko-afrički identitet (Europljani), identitet robova (Obojeni i crnci), identitet domorodaca odnosno Khoisan naroda, identitet slobodnih crnaca (isto Obojeni i crnci) te identitet Muslimana.¹³⁶ Nizozemsko-afrički identitet ili identitet Afrikanera kao identitet glavnog društvenog sloja kolonije se može primijetiti u par događaja koji su se odvili kroz 18. stoljeće.

Neki od tih događaja su pokret *Kaapse Patriotte* (koji neki stariji povjesničari u duhu romantizma uzimaju kao primjer republikanskog ideala kolonista), otpor Willemu Adrianu van der Stelu te izjava Hendrika Bibaulta iz 1707. godine „*Ik ben een Africaander*“ (hrv. „Ja sam Afrikanac“) kao prva manifestacija afrikanerske svijesti.¹³⁷ Time se može reći da već u 18. stoljeću počinje proces u kojem Nizozemci postaju polako Afrikaneri po identitetu. Još jedan element kulturnog identiteta je jezik. Kompanija je nametnula nizozemski jezik kao službeni u koloniji, te se u bilo kojim poslovima moralo služiti nizozemskim jezikom. Ovo pravilo je tjeralo i Khoisan narode koji su u početku trgovali sa Nizozemcima i robove da koriste

¹³³ Gerrit J. Schuite, „Between Amsterdam and Batavia: Cape society and the Calvinist Church under the Dutch East India Company“, u: *Kronos: Journal of Cape History* 25 (1998), br.1, 39 – 40.

¹³⁴ Gerrit J. Schuite, „Between Amsterdam and Batavia: Cape society and the Calvinist Church under the Dutch East India Company“, 39 – 40.

¹³⁵ Pieter Kapp, „Die VOC-tydperk en die ontwikkeling van identiteitsbewussyn aan die Kaap“, u: *Historia* 47 (2002), br. 2, 710.

¹³⁶ Pieter Kapp, „Die VOC-tydperk en die ontwikkeling van identiteitsbewussyn aan die Kaap“, 714.

¹³⁷ Isto, 718.

nizozemski jezik. Zbog ovih trendova i ostalih društvenih trendova (brakovi između Europljana, crnaca, domorodaca, robova, njemački i francuski element kod doseljenika te trgovina sa Khoisan narodima) pojavila se kreolizacija. Kroz ovaj proces je nastao afrikaans jezik, koji se smatra jezikom koji se razvio iz nizozemskog sa elementima njemačkog, francuskog, malajskog, arapskog i Khoi jezika (kasnije i engleskog).

Što se tiče obrazovanja u koloniji, ono je bilo donekle povezano sa Reformiranom crkvom. U koloniji su bile samo tri škole: jedna u Kaapstadu, jedna u Stellenboschu i jedna u Drakensteinu. Nastavnici u tim školama su bili bivši zaposlenici ili mornari Kompanije.¹³⁸ Prvi neki veći napredak u obrazovanju je bio tek pred kraju vladavine Kompanije, kada je Vijeće Sedamnaestorice odlučilo regulirati obrazovanje u Nizozemskoj Cape koloniji (1779. godine), a 1791. godine će biti osnovana prva visokoškolska institucija u Africi južno od ekvatora – Južnoafričko učilište.¹³⁹ U Kaapstadu se kroz 18. stoljeće razvila i kultura podijeljenog grada koja se može primijetiti kroz svakodnevnicu i održavanje svečanosti. Kod socijalne elite grada održavale su se raskošne gozbe i balovi, a posebne obljetnice su bile rođendan guvernera ili Princa od Oranjea.¹⁴⁰ Kod srednjeg sloja *vryburgera*, često se glazba svirala, a može se primijetiti i spolna razlika gdje žene moraju napustiti ranije zabavu dok muškarci ostaju dulje. Postojale su tzv. Društvene kuće (niz. *Societeitshuis*), gdje su muškarci dolazili kartati, pušiti duhan ili piti kavu dok su žene obavljale privatne posjete u kućama.¹⁴¹

Krčme su bile česte u gradu, gdje su se okupljali niži slojevi (slobodni crnci, radnici Kompanije, robovi dok im je bilo dopušteno biti vani i siromašniji *vryburgeri*), a izvori navode da se tamo vrijeme provodilo ispijanjem alkohola, pušenjem duhana, plesom, igranjem biljara, organiziranjem borba pasa te natjecanja u pucanju iz pušaka. Krčme su u Kaapstadu bile veoma važan segment društvene slike grada gdje se može primijetiti svakodnevnicu nižih slojeva, pa čak i nekih marginaliziranih skupina. Neke krčme su bile i bordeli i mjesta za konzumiranje opijuma.¹⁴²

¹³⁸ W. E. C. Clarke, „Cape Education: Its difficulties and development“, u: *South African Journal of Science* 4 (1905), br. 1, 290.

¹³⁹ W. E. C. Clarke, „Cape Education: Its difficulties and development“, 291.

¹⁴⁰ Nigel Worden, „Space and Identity in VOC Cape Town“, 82.

¹⁴¹ Isto, 82 - 83.

¹⁴² Isto, 83.

5.5 Kriminal

Kriminal kao društveni fenomen bio je čest u Kaapstadu kao glavnom gradu kolonije, a također je u određenim oblicima bio prisutan i u ruralnim područjima. Postojalo je više čimbenika zbog čega je kriminal bio čest. Čest kriminal bio je uzrokovan i zbog što je uvijek bilo više muškaraca nego žena u koloniji, čak i u većim omjerima jer su muškarci bili uvijek češći prijestupnici nego žene. Alkoholizam je važan čimbenik zbog čega je kriminal bio čest. Alkohola je u koloniji bilo u izobilju, a kao primjer tome je vinarska industrija oko grada te uvoz alkoholnih napitaka od riže s istoka.¹⁴³ Način na koji su vlasti kolonije neučinkovito upravljale gradom također je doprinio pojavi kriminala. Iako su bile spomenute grane straže i neke vrste policijskog aparata da su postojale u gradu, one nisu bile dovoljno održavane do te mjere da neki autori smatraju da je Kaapstad bio općenito nedovoljno policijski kontroliran.¹⁴⁴ Kriminal je uzrokovan i zbog percepcije grada i kolonije od stranaca. Kaapstad je u svijetu Kompanije i općenito kolonijalnog trgovačkog svijeta smatran kao velika „krčma na Indijskom oceanu“, jer je na kraju kolonija i služila kao postaja za brodove i osoblje brodova.¹⁴⁵

Ovi faktori su rezultirali čestim nasiljem i neredima u gradu te krađom. Kao jedan od češćih kriminala u gradu je bilo dezerterstvo od strane radnika Kompanije te bijeg robova s kojim se Kompanija morala često baviti.¹⁴⁶ U ruralnim sredinama, na *frontieru* se može primijetiti strah i napetost među Europljanima i robovima kao dio svakodnevnice zbog socijalne strukture u kojima se nalaze. Primjer toga je strah europskih robovlasnika u ruralnim sredinama od odbjeglih robova, a jedan izvor govori da je bilo uobičajeno da zemljoradnici spavaju sa nožem ili vatrenim oružjem blizu kreveta zbog straha od moguće pljačke ili ubojstva odbjeglih robova.¹⁴⁷ Ovakav način života je često bio povezan i sa kriminalnim radnjama robovlasnika. Robovlasnik je mogao biti kažnjen od strane suda ako se nekorektno ponaša prema svojim robovima. Sudski zapisi u Kaapstadu govore o raznim događajima i slučajevima nekorektnog kažnjavanja robova u ruralnim sredinama.

¹⁴³ Wouter Derek Meinen, „Two sides of a company. How VOC slave trading in Africa developed while the Cape Colony suffered“, 32.

¹⁴⁴ Isto, 31.

¹⁴⁵ Kerry Ward, „Tavern of the Seas? The Cape of Good Hope as an Oceanic Crossroads during the Seventeenth and the Eighteenth Centuries“, 1.

¹⁴⁶ Wouter Derek Meinen, „Two sides of a company. How VOC slave trading in Africa developed while the Cape Colony suffered“, 37.

¹⁴⁷ N. A. Worden, „Violence, crime and slavery in Cape farmsteads in the eighteenth century“, u: *Kronos* 5 (1982), br. 1, 44 – 45.

O kriminalu postoje brojni izvori i slučajevi upravo zahvaljujući sudskoj knjižnici Kaapstada koja je sačuvala neke sudske zapise iz tog doba. Postoje izvješća mještana Roggevelda iz 1770. godine o sadističkom robovlasniku Johhanesu Kuuhnu koji je često mučio svoje robove i vezao ih satima, pa čak i danima te su bili slučajevi gdje i sami robovi nisu znali zbog čega su kažnjavani.¹⁴⁸ Žene kao socijalna skupina su bile predmetom kriminala, pa čak i kriminalci. Skupina žena je često bila seksualno iskorištavana, a kao kriminalci su često bile prostitutke, počinitelji infanticida, krađe i odricanja svoje djece, a ovo se smatralo kriminalom sve zbog poticanja zakona protiv nemoralnog ponašanja u koloniji.¹⁴⁹

Kao jedan primjer kažnjene žene u koloniji je bila Sara, Khoikhoi žena koja je počinila samoubojstvo gušenjem 1671. kada je imala 24 godine što je bio zločin. Sarino tijelo je bilo kažnjeno tako što je bilo obješeno, a njena imovina je bila zaplijenjena. Sara je bila „naturalizirani“ subjekt Kompanije pa je zbog toga bila podložna zakonima kolonije i Kompanije te se Sara može smatrati prvim pripadnikom Khoikhoi naroda koji je bio zločinac i žrtva po nizozemskim zakonima.¹⁵⁰ Još jedan slučaj žene kažnjene za smrt je slučaj Susanne iz Bengala 1669. godine. Susanna je bila prognani rob iz Bengala sa odsječenim uhom, što je vjerojatno bila kazna za njeno ponašanje što je razlog njena progonstva. Susanna je imala malo dijete koje je gladovalo jer ga nije mogla dobiti jer je Susanna bolovala od kuge. Druge ropkinje joj nisu htjele pomoći te je Susanna htjela ugušiti svoje dijete, vjerojatno da ga „spasi“ od muka. Susanna je bila spriječena u njenom naumu, a dijete je kasnije umrlo. Susanna je bila optužena na smrt gdje je bila zašivena u vreću i bačena u more.¹⁵¹ Od žena bjelkinja, samo je jedna bila osuđena na smrt kroz cijelu povijest Nizozemske Cape kolonije. Njeno ime je bilo Maria Mouton, njen je slučaj jedan od poznatijih u kriminalnoj i sudskoj povijesti Cape kolonije. Maria Mouton bila je optužena i osuđena na smrt zbog preljuba sa robovima i ubojstva njenog muža.¹⁵² Ovakav brutalan kazneni sustav u Nizozemskoj Cape koloniji je služio da potiče strah među robovima, koji su činili polovicu stanovništva kolonije kako bi ih se držalo pod kontrolom. Isto tako je služio kao dokaz vladavine Kompanije u koloniji za ostale slobodne stanovnike. Nizozemska Cape kolonija je imala i razvijen svojevrsan zatvorski sustav.

¹⁴⁸ N. A. Worden, „Violence, crime and slavery in Cape farmsteads in the eighteenth century“, 47.

¹⁴⁹ Gardiol van Niekerk, „Criminal justice at the Cape of Good Hope in the seventeenth century: narratives of infanticide and suicide“, u: *Fundamina: Journal of Legal History 11* (2005), 135 – 136.

¹⁵⁰ Gardiol van Niekerk, „Criminal justice at the Cape of Good Hope in the seventeenth century: narratives of infanticide and suicide“, 147.

¹⁵¹ Isto, 142 – 145.

¹⁵² Nigel Penn, „The wife, the farmer and the farmer's slaves: Adultery and murder on a frontier farm in the early eighteenth century Cape“, *Kronos* (2002), br. 28, 1.

6. Ekonomija Nizozemske Cape kolonije

6.1 Sektori djelatnosti u Nizozemskoj Cape koloniji

Ekonomija Nizozemske Cape kolonije je bila veoma razvijena s obzirom da je ova kolonija jedna od većih pod upravom Kompanije i s obzirom na demografski i društveni stupanj razvijenosti. Djelatnosti koje su bile najraširenije u koloniji su proizašle iz prvotne svrhe Kaapstada i Nizozemske Cape kolonije kao pristaništa za brodove i mornare između dvaju oceana. U gradu i koloniji se zbog svoje svrhe potreba proizvodnje i usluga vezanih uz flote i brodove koji su pristajali u Kaapstadu pojavilo davanje usluga hrane, pića, goriva (drvo) i popravka brodova za flote i posadu koja se kreće iz jednog oceana u drugi.¹⁵³ Kaapstad je nudio zadovoljavanje potreba mornara i putnika poput zdravstvenih usluga, noćenja i ugostiteljstva. Idući čimbenik koji je utjecao na pojavu određenih djelatnosti u koloniji je vezan uz koloniju i njene stanovnike. Zbog demografskog rasta kolonije pojavila se potreba za sve većom nabavkom hrane, što je dodatno otežalo to što su kasnije Khoisan narodi odbili prodavati svoju stoku doseljenicima. Ova potreba je rezultirala spomenutim širenjem kolonije i naseljavanjem prema unutrašnjosti, gdje su slobodni građani počeli obrađivati zemlju i uzgajati stoku.¹⁵⁴

Sektor djelatnosti koji je zauzimao najveći dio (ili skoro posve) ekonomske aktivnosti u smislu proizvodnje u Nizozemskoj Cape koloniji je bio primarni sektor. Od djelatnosti primarnog sektora koje su bile najzastupljenije u koloniji su bile poljoprivreda u obliku zemljoradnje, stočarstvo i vinarstvo. Proizvodi koje su zemljoradnici uzgajali u koloniji su između ostalih bili ječam i raž, no najznačajnija i najzastupljenija poljoprivredna kultura u koloniji je bila žito koja se jedina u većoj mjeri izvozila. Kolonija je izvozila žito najviše u Nizozemsku i druge nizozemske kolonije ako se uzme razdoblje u drugoj polovici 18. stoljeća. Što se tiče povrtlarstva, ono je isto bilo prisutno ali u manjoj, pa skoro i zanemarivoj mjeri ako bi se uzimalo kao udio u proizvodnji. Od povrtlarskih kultura su najčešće bile uzgajane kulture aloe, graška i graha.¹⁵⁵

¹⁵³ Willem H. Boshoff, Johan Fourie, „The significance of the Cape trade route to the economic activity in the Cape Colony: A medium-term business cycle analysis“, u: *European Review of Economic History* 14 (2010), br. 3, 476.

¹⁵⁴ Isto, 476.

¹⁵⁵ Isto, 472.

Stočarstvo kao djelatnost unutar primarnog sektora je bila više značajnija za ekonomiju kolonije nego li uzgoj žita. Kolonisti su se počeli baviti stočarstvom odmah nakon što je Riebeeck dozvolio naseljavanje dalje u unutrašnjosti da se stvori konkurencija Khoisan domorodcima. Tip stočarstva u koloniji je bio pastoralan i zemlja za ispašu je bila veoma važna. Zbog ovog načina uzgoja stoke, Nizozemska Cape kolonija i *vryburgeri* koji su se bavili stočarstvom (od druge polovice 18. stoljeća ih se može nazivati i Trekboerima) će se širiti dalje u unutrašnjost, a u 19. stoljeću će se ovo stanovništvo naseliti čak i do istoka današnje Republike Južne Afrike u seobi zvanoj *Veliki trek*. Broj uzgojenih grla se znatno povećavao. 1720-tih je procjena broja stoke bila više od 250,000 ovaca i nešto manje od 100,000 goveda, dok je u 1770-time brojka ovaca iznosila više od milijun te oko 250,000 goveda.¹⁵⁶ Neki od stočarskih proizvoda koji su bili izvezeni su bili mast, maslac, slanine te od ostalih životinjskih proizvoda je bila proizvedena i mast dobivena od kitova zvana tran, no količina ovih proizvoda je bila u zanemarivoj mjeri izvezena. Isto tako, bilo je u manjoj razini prisutno svinjogojstvo i konjogojstvo.¹⁵⁷

Još jedna grana primarnog sektora djelatnosti koja je bila razvijena u koloniji, i koja je postala specifična za koloniju je bilo vinarstvo. Vinarstvo kao djelatnost je nastalo dolaskom francuskih Hugena. Hugeni, koji su se u prvom valu doselili 1688. godine su bili podrijetlom iz vinarskih regija u Francuskoj, tako da su posjedovali vinarsko znanje.¹⁵⁸ Time je područje Kaapstada postalo jedno od vinarskih regija u svijetu. Količine proizvedenog vina u većoj mjeri su se također kao i kod žita i stoke u većoj mjeri mogle mjeriti kroz 18. stoljeće. Postoji podatak iz 1725. godine koji govori da je te godine proizvedeno oko 660,000 litara vina, a pola stoljeća kasnije (1775. godine) je količina proizvedenog vina iznosila oko 3,250,000 litara.¹⁵⁹ Osim primarnih djelatnosti od kojih su bile najzastupljenije stočarstvo, zemljoradnja i vinarstvo, u Nizozemskoj Cape koloniji su bile prisutne i određene sekundarne djelatnosti, no u veoma manjoj mjeri nego li primarne djelatnosti. Sekundarne djelatnosti nisu zbog određenih okolnosti smjele biti obavljane u koloniji, no ipak ih je postojalo posebice u Kaapstadu. U

¹⁵⁶ Robert Ross, „The Cape of Good Hope and the world economy, 1652 - 1835“, u: *The shaping of South African society, 1652 – 1840*, ur. Richard Elphick, Hermann Giliomee, (Middletown: Wesleyan University Press, 2014), 253.

¹⁵⁷ Willem H. Boshoff, Johan Fourie, „The significance of the Cape trade route to the economic activity in the Cape Colony: A medium-term business cycle analysis“, 472.

¹⁵⁸ Erik Green, *Creating the Cape Colony: The Political Economy of Settler Civilization*, 116.

¹⁵⁹ Robert Ross, „The Cape of Good Hope and the world economy, 1652 – 1835“, 248.

Kaapstadu su najčešće postojala obrtnička zanimanja poput trgovaca, pekara, graditelja, stolara, pivara, bačvara i pekara.¹⁶⁰

Pekarski i pivarski obrti su bili smatrani veoma unosnima u Kaapstadu, pa su zbog toga bila regulirana od strane Kompanije.¹⁶¹ Primarnim djelatnostima se bavilo stanovništvo koje je živilo izvan Kaapstada, a sekundarne i tercijarne djelatnosti su bile zastupljene najviše u samome Kaapstadu. Postoji podatak iz 1732. koji prikazuje zanimanja kojima su se bavili stanovnici triju distrikata (Kaapstad, Stellenbosch i Drakenstein). Što se tiče primarnih djelatnosti, u Kaapstadu se bavilo 16,83% stanovnika koji su uneseni u podatke, u Stellenboschu 34,04%, i u Drakensteinu 67,01%. Od sekundarnih djelatnosti, postotak stanovnika unesenih u podatcima koji su se bavili istima je u Kaapstadu iznosio 23,32%, u Stellenboschu 8,51% i u Drakensteinu 1,74%. Od tercijarnih djelatnosti, postotak je u Kaapstadu bio 19,95%, u Stellenboschu 6,38% i u Drakensteinu 0,35%. Ostali udjeli kod ovih triju distrikata su se vodili u podatcima kao nepoznato.¹⁶²

Može se zaključiti da je Kaapstad bio makar u drugoj polovici 18. stoljeća, uzevši sve ove ekonomske i društvene podatke, grad u pravom smislu s obzirom da se nije toliko puno stanovništva bavilo primarnom djelatnošću. Jedna specifičnost Kaapstada je ta što je bilo prisutno obavljanje tercijarnih djelatnosti. Tercijarne ili uslužne djelatnosti koje su bile obavljane u Kaapstadu (osim trgovine i bankarstva) su usko vezane sa svrhom kolonije, a riječ je o ugostiteljstvu i zdravstvenim uslugama. U izvorima piše da je Kaapstad nudio mornarima i putnicima odmor, oporavak, dobru hranu, zabavu u krčmama i bordelima te izlete po krajoliku.¹⁶³ Zbog prisutnosti ovih tercijarnih djelatnosti se može shvatiti razlog nadimka „Krčma mora“ kojeg je nosio Kaapstad. Isto tako, može se Kaapstad nazvati i jednim od prvih svojevrsnih turističkih odredišta s obzirom na usluge i na koga je bilo većina ekonomskih aktivnosti usmjerena.

¹⁶⁰ Robert Ross, „The Cape of Good Hope and the world economy, 1652 – 1835“, 244.

¹⁶¹ Willem H. Boshoff, Johan Fourie, „The significance of the Cape trade route to the economic activity in the Cape Colony: A medium-term business cycle analysis“, 475.

¹⁶² Isto, 474.

¹⁶³ Isto, 473 – 475.

6.2 Ekonomski ciklusi Nizozemske Cape kolonije

Treba obratiti pozornost i na stanje ekonomije Nizozemske Cape kolonije u smislu njenog rasta, pada ili stagnacije. Navedeni su bitni proizvodi i usluge koje je Nizozemska Cape kolonija imala mogućnosti ponuditi kompanijskom, lokalnom ili svjetskom tržištu. Značajnu ulogu u ekonomskim ciklusima je naravno imala Kompanija. Od početka je Nizozemskoj Istočnoindijskoj kompaniji kao vrhovnoj instituciji kolonije bilo ključno da troškovi održavanja kolonije budu jako niski da bi se postojanje te kolonije moglo isplatiti. Kompanija je imala monopol nad Nizozemskom Cape kolonijom u smislu da je imala kontrolu nad prodajom utovarom i kupovinom dobara izvan Cape¹⁶⁴ Ovaj odnos između Kompanije i proizvođača u koloniji će rezultirati već spomenutim političkim sukobima u koloniji te smjenama brojnih guvernera. Do kraja vladavine Adriana van der Stela kao guvernera, činovnici Kompanije su se mogli direktno baviti proizvodnjom u koloniji, no nakon smjene van der Stela se ova praksa ukinula, osim što su činovnici i dalje imali privilegiranu prednost u uvozu proizvoda.¹⁶⁵

Stoga se ekonomske promjene Nizozemske Cape kolonije mogu promatrati kroz prizmu regulacija Kompanije nad proizvodima i financijama kolonije. Isto tako, može se govoriti o prisutnosti specifičnog ekonomskog intervencionizma i u koloniji od strane nekih institucija, što je u ovom slučaju Kompanija. Ekonomski intervencionizam je često bio način Kompanije da kontrolira tržište i ekonomiju kolonije. Odnosi među ljudima su bili na tržišnim osnovama, dok je Kompanija provodila intervencionističku politiku. Što se tiče uvoza u Nizozemsku Cape koloniju, uvoznike se može svrstati u dvije kategorije: Kompaniju i privatne trgovce. Kompanija je imala određene monopole nad proizvodima koje je uvozila, odnosno samo su se od Kompanije mogli ti proizvodi kupovati, a to su začini. Bilo je pokušaja da kompanija uspostavi monopol nad kavom i duhanom, no to nije uspjelo jer i sama kompanija nije imala razvijenu proizvodnju i tržišnu moć nad tim proizvodima do te razine da bi bilo moguće uspostaviti monopol.¹⁶⁶ Kako je ekonomska moć Kompanije opadala u 18. stoljeću, tako su monopoli Kompanije nad prodajom ili kupovinom određenih dobara nestajali u koloniji, što je rezultiralo povećanim uvozom od strane ostalih nekompanijskih uvoznika. Isto tako su brodovi koji su pristajali u Kaapstad prodavali proizvode stanovnicima kolonije, vjerojatno da se olakša teret brodova radi plaćanja manje provizije.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Robert Ross, „The Cape of Good Hope and the world economy, 1652 – 1835“, 245.

¹⁶⁵ Isto, 245.

¹⁶⁶ Isto, 246.

¹⁶⁷ R.J. Ross, PC. van Duin, „The economy of the Cape colony in the eighteenth century“ (1987), 82.

Postojale su dvije rute uvoza u koloniju od strane Kompanije i ostalih uvoznika: Europa i Azija. Kompanija je iz Europe u koloniju uvozila viškove koji nisu bili potrebni na tržištu Indijskog oceana, a u izvorima se kao primjer navode skupi proizvodi koji nisu zauzimali puno prostora na brodu te su neki od tih proizvoda sapun i nizozemski sir.¹⁶⁸ Iz smjera Indijskog oceana su od strane Kompanije, ali i ostalih uvoznika bili uvezeni robovi, javanski šećer te indijski proizvodi od pamuka između ostalih.¹⁶⁹ U drugoj polovici 18. stoljeća su se pojavili specijalizirani trgovci za uvoz koji su počinjali zauzimati ulogu Kompanije, te se spominju dvije najveće tvrtke u koloniji koje su uvezile robu: Cruywagen en Co. i Le Fèbre een Co. između ostalih. Nije ni čudo da je većina tih trgovačkih kompanija podržavala anti-kompanijski *Kaapse Patriotte* pokret zbog protivljenja regulacija Kompanije.¹⁷⁰

Izvoz Nizozemske Cape kolonije je bio isključivo vezan uz potrebe Kompanije. Kompanija je bila najveći kupac žita u koloniji te je utjecala i na proizvodnju mesa, no na vinarstvo nije mogla toliko utjecati.¹⁷¹ Problem sa izvozom proizvoda iz kolonije je bio taj što Kompanija nije htjela uvoziti u Europu proizvode koji se već i mogu proizvoditi u Europi, a što i jesu žito, meso i vino. No i dalje je postojao izvoz žita u Europu u periodima kada Nizozemska nije mogla kupovati od svojih čestih dobavljača, što je rezultiralo odlukom Kompanije da se uspostavi direktna povratna brodska ruta između Amsterdama i Kaapstada. Kasnije se prema Europi povećao izvoz, a proizvodi koji su bili poslani u Europu su slonovača, mast od tuljana, aloe biljka i slična dobra koja se ne mogu uzgojiti ili proizvesti u Europi.¹⁷² Najvažnije tržište koje je zahvaćalo većinu izvoza Nizozemske Cape kolonije je bio Indijski ocean. Žito je zahvaćalo u jednom periodu tri četvrtine ukupnih izvezenih dobara Nizozemske Cape kolonije u područja pod vlašću Kompanije, a ostali proizvodi su bili meso i vino. Žito je bilo glavni izvozni proizvod Nizozemske Cape kolonije sve do kraja 1770-tih godina kada je prestao ekonomski rast kolonije i kada su se dogodile loše žetve te su najvažniji izvozni proizvodi kolonije postali vino, maslac i aloe biljka.¹⁷³ Osim uvoza i izvoza proizvoda izvan kolonije, kretanje proizvoda se odvijalo i unutar kolonije. Širenje kolonije u demografskom i administrativnom smislu je utjecalo na pojavu i širenje unutarnjeg tržišta kolonije, zbog čega se i pojavila veća potražnja za hranom.¹⁷⁴

¹⁶⁸ R.J. Ross, PC. van Duin, „The economy of the Cape colony in the eighteenth century“ (1987), 84.

¹⁶⁹ Isto, 82.

¹⁷⁰ Isto, 84.

¹⁷¹ Robert Ross, „The Cape of Good Hope and the world economy, 1652 – 1835“, 246. – 247.

¹⁷² R.J. Ross, PC. van Duin, „The economy of the Cape colony in the eighteenth century“ (1987), 17.

¹⁷³ Isto, 20.

¹⁷⁴ Isto, 8.

Pomoću raznih povijesnih podataka mogao se izračunati BDP kolonije, izražen u guldenima. Jedino prikazivanje BDP-a kolonije bi bilo relevantno za 18. stoljeće, zbog demografskog rasta te zbog stvaranja „krupnije“ ekonomije. Kao početnu godinu za prikaz BDP-a se uzima 1701. godina, kada je ukupni BDP kolonije iznosio oko 600,000 guldena. 1709. godine je BDP porastao na brojku veću od milijun guldena, no već u sljedećem desetljeću BDP pada na oko 750,000 guldena (1713.). Razlog tome su bili razni međunarodni sukobi te epidemija kuge u koloniji 1710-tih godina, što je rezultiralo padom BDP-a.¹⁷⁵ Veći skok BDP-a se dogodio 1740-tih i 1750-tih godina, zbog porasta potražnje za mesnim proizvodima nakon Francusko-engleskog rata u Indiji. BDP je 1739. godine iznosio oko 1,500,000 guldena te je ovaj period rasta bio na vrhuncu 1752. godine kada je iznosio oko 2,300,000 guldena. Najveći iznos BDP-a Nizozemske Cape kolonije je bio 1786. godine (4,000,000 guldena), dok je na kraju nizozemske vladavine 1795. godine iznosio oko 3,200,000 guldena. U drugoj polovici 18. stoljeća se ponovo javljaju dva perioda ekonomskog pada. Ova dva pada su se dogodila zbog Nizozemsko-engleskog rata, a pad je bio zbog toliko loše žetve da je postojao kratki period kada se moralo uvoziti žito iz Sjedinjenih Američkih Država.¹⁷⁶

6.3 Fiskalna politika

Kolonijalne sile na području Indijskog oceana se mogu svrstati u četiri kategorije s obzirom na porezna opterećenja i javne izdatke njihovih kolonija. Četiri kategorije kolonijalnih sila s obzirom na navedene faktore su: države usmjerene na razvoj, benevolentne države, države „noćni čuvari“ i države koje se mogu opisati da su usmjerene prema ekspanzionizmu. Fiskalna politika država usmjerenih na razvoj kolonija je takva da kolonije imaju visoke poreze koji se produktivno koriste za razvoj ekonomije kroz financiranje javnih dobara. Benevolentne države imaju fiskalnu politiku da neke njihove kolonije nemaju previše poreznih opterećenja jer država dobiva prihode iz ostalih izvora te još uz to financiraju ekonomski razvoj i javna dobra kolonije. Države „noćni čuvari“ imaju veoma niske poreze i ograničavaju se na samo financiranje minimalne administracije, reda i zakona.

¹⁷⁵ Johan Fourie, Jan Luiten van Zanden, „GDP in the Dutch Cape colony: the national accounts of slave-based society“, u: *South African Journal of Economics* 81 (2013), br. 4, 474-475.

¹⁷⁶ Isto, 474.

Države usmjerene prema ekspanzionizmu žele prikupiti što više prihoda kroz poreze i onda koriste prihode radi širenja kolonije ili da podrže kolonijalnu elitu koja se stvara.¹⁷⁷ Nizozemska Cape kolonija je bila svrstavana u različite kategorije od strane autora. Adam Smith je smatrao da su sve kolonije Kompanije bile ekspanzionističkog karaktera, dok su nedavne analize fiskalne politike Cape kolonije pokazale da je ona bila usmjerena više na razvoj, to jest da je riječ o visoko oporezivanoj koloniji koja se zbog tih poreza ekonomski razvijala.¹⁷⁸ Vrste poreza u Cape koloniji su se mogle podijeliti u dvije kategorije: opći porezi, koje su prikupljale institucije Kompanije te je iz ovih poreza predviđeno pokrivanje troškova administracije kolonije te lokalni porezi prikupljeni od *landdrostova*. Iz ove vrste poreza predviđano je pokrivanje troškova vezanih uz dužnosti i potrebe lokalne zajednice. Opći porezi, koji su bili najvažniji za koloniju su dolazili u različitim oblicima. Najvažniji porez kojeg je važno spomenuti što se tiče općih poreza je bio porez na žito, ili *tithe* od kojeg je Kompanija oporezivala desetinu svake količine žita koje je dospijevalo na tržište. Isto tako je postojao i porez na vino i druga alkoholna pića koja su se proizvodila. Kompanija je također ubirala porez na vlasništvo zemlje, a dodatan prihod Kompaniji su bila iznajmljivanja farmi. Bile su tri vrste poreza prikupljenih od strane *heemradena* i *landdrostova*. Prvi porez je bila opći porez kojeg su plaćale osobe koje nisu imale nikakvu stoku te je oblikovan na principu vlasništva posjeda. Drugi porez je porez na stoku. Treći porez je zvan „porez ognjišta“, on je služio za financiranje obrane lokalne sredine. Vlasti u distriktima su također prikupljale novac od naplate korištenja mlinova i novčanih kazni.¹⁷⁹ Glavni troškovi kolonije su bile građanske i pravne institucije, vojska i troškovi opskrbljivanja brodova Kompanije. Isto tako su postojali i troškovi gradnje i održavanja javnih radova i zgrada. Troškovi na lokalnoj razini su bili gradnja i održavanje infrastrukture i crkvi, plaće vijećnika, liječnika i ostalih lokalnih činovnika, nabava ogrjevnog drveta, troškovi dokumentacije, lov na divljač i brigu o bolesnicima između ostalih troškova. Ako se gledaju općenito troškovi kolonije te porezni prihodi, bilanca je uvijek bila negativna osim u posljednjim razdobljima vladavine Kompanije zbog nekvalitetnog ubiranja poreza, utaje poreza te korupcije među činovnicima koji su bili zaduženi za oporezivanje.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Johan Fourie, Ada Jansen, Krige Siebrits, „Public finances under company rule: the Dutch Cape colony (1652 – 1795)“, 52.

¹⁷⁸ Isto, 71.

¹⁷⁹ Isto, 59 – 63.

¹⁸⁰ Isto, 62 - 65.

6.4 Ekonomski standard

Socio-ekonomski status stanovnika Nizozemske Cape kolonije bio je veoma kompleksan zbog raznolikosti stanovništva Cape kolonije, u koje su se ubrajali činovnici Kompanije, slobodni građani, robovi i doseljenici koji su se naseljavali u koloniju u oba stoljeća kompanijske vladavine u Kaapstadu. Isto tako je postojao kontrast između centra kolonije (Kaapstad) i novih *frontier* područja gdje su se kolonisti naseljavali, što je doprinisilo različitom socio-ekonomskom statusu stanovništva. O životnom standardu, točnije o imovinskom statusu pojedinca Cape kolonije ima puno podataka, prvenstveno zahvaljujući Nizozemskoj Istočnoindijskoj kompaniji koja je provodila *opgaafrolle*, što je bio imovinski i demografski popis kolonije, radi oporezivanja i knjiženja prihoda Kompanije.¹⁸¹ Prikupljeni podatci iz ovih popisa, te mnoštvo sačuvanih zapisa iz sudske knjižnice (kao što su aukcije na proizvode), ukazuju na fenomen ekonomske nejednakosti između različitih slojeva društva kolonije te ih raniji autori dijele na tri sloja: građanstvo u Kaapstadu, velike zemljoposjednike koji su se bavili stočarstvom i poljoprivredom te siromašne pastirske farmere koji su se kretali prema novim granicama kolonije.¹⁸²

Vladala je nejednakost između različitih slojeva društva (zemljoradnici, farmeri, činovnici Kompanije, građani), no unatoč tome što je razlika između siromašnijih i bogatijih rasla i dalje se siromaštvo smanjivalo kako je vrijeme odmicalo.¹⁸³ BDP po glavi stanovnika se mogao mjeriti isto samo u 18. stoljeću. Ako se prati trend BDP-a po glavi stanovnika, od 1700. godine pa sve do 1770-tih se nije mijenjao, te je počeo opadati od 1770-tih (zbog bankrota Kompanije te zbog financijske krize u Cape koloniji).¹⁸⁴ Financijska kriza u Nizozemskoj Cape koloniji 1770-tih i 1780-tih se smatra prvim (zabilježenim) krahom na afričkom kontinentu. Razlozi ove krize su bili trgovački i fiskalni deficit kolonije, te odobravanje predugačkih rokova otplate kredita i financijska liberalizacija. Ovo je bio okidač za odluku tiskanja novca u koloniji, što je dovelo do pada deviznog tečaja, inflacije te kraha vodeće neregulirane trgovačke kuće vođene od bogate obitelji iz Kaapstada, braće Lehman.¹⁸⁵ Isto je zanimljivo istaknuti koja je bila strategija vladajućih u Cape koloniji da suzbiju financijsku krizu. Od strane kolonije je

¹⁸¹ Johan Fourie, „The quantitative Cape: Notes from a new historiography of Dutch Cape colony“, *Economic Research Southern Africa working paper* (2013), 6.

¹⁸² Johan Fourie, „The quantitative Cape: Notes from a new historiography of Dutch Cape colony“, 14.

¹⁸³ Isto, 14.

¹⁸⁴ Johan Fourie, Jan Luiten van Zanden, „GDP in the Dutch Cape colony: the national accounts of slave-based society“, 474.

¹⁸⁵ Roy Havemann, Johan Fourie, „The Cape of perfect storms: Colonial Africa's first financial crash, 1788 – 1793.“, u: *Economic Research Southern Africa working paper* (2015), 2.

otvorena banka *Bank van Leening*, neuspješan projekt kojemu je zadaća trebala biti održavanje stabilnosti kolonije. Ova banka je bila prvi oblik središnje banke i maloprodajne banke u Africi, a interesantno je to što je ova središnja banka otvorena dvije godine nakon otvorene prve banke u SAD-u od strane Hamiltona, sedam godina prije Napoleonove prve središnje banke u Francuskoj i šezdeset godina prije prve maloprodajne banke u Amsterdamu.¹⁸⁶

Ova istraživanja su dokazala da je prosječan stanovnik kolonije živio iznad granice siromaštva, i mogao je priuštiti luksuzne predmete. Isto tako, ako se uspoređi životni standard stanovnika Nizozemske Cape kolonije te zemlje njegova podrijetla, može se zaključiti da je standard viši u koloniji nego li u zemlji podrijetla, te je isto veći u odnosu na standard drugih kolonija.¹⁸⁷ Dokaz da je životni standard bio visok u Nizozemskoj Cape koloniji je bilo donošenje spomenutog zakona o raskošnosti, što ukazuje na visok standard koji je omogućio uživanje u luksuznim proizvodima. U tom zakonu je bilo ograničenje broja konja, robova, količine nakita i kola jer je bilo došlo do „skandalozne“ razine kako su neki stanovnici bili imali „raskošan i kićen“ stil života.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Roy Havemann, Johan Fourie, „The Cape of perfect storms: Colonial Africa's first financial crash, 1788 – 1793.“, 14.

¹⁸⁷ Johan Fourie, „The remarkable wealth of Dutch Cape colony: measurements from eighteenth-century probate inventories“, u: *The Economic History Review* 66 (2013), br. 2, 446.

¹⁸⁸ Johan Fourie, „The remarkable wealth of Dutch Cape colony: measurements from eighteenth-century probate inventories“, 421.

7. Kraj kompanijskog razdoblja u Cape koloniji

7.1 Stagnacija Nizozemske u političkom i ekonomskom smislu

Republika Nizozemska, kao kolonijalni gospodar Nizozemske Cape kolonije preko Nizozemske Istočnoindijske kompanije je u zadnjim desetljećima 18. stoljeća prolazila kroz brojne krize što će polako označavati definitivni kraj nizozemskog Zlatnog doba i nestajanje Nizozemske iz reda svjetskih velesila, i u političkom i u gospodarskom smislu. Kao glavne uzroke političkog i ekonomskog pada Nizozemske se mogu navesti gubitak tržišne moći Nizozemske, jer su ostale sile vojno pretekle Nizozemsku što znači da je Nizozemska morala od tad tražiti pomoć ostalih zemalja kada bi se dogodio neki trgovački sukob. Drugi uzrok je bila tehnološko-inovativna zasićenost. Nizozemska je u 17. stoljeću bila najinovativnija i tehnološki najnaprednija europska zemlja, no upravo zbog toga se nije ulagalo u nove inovacije. Treći uzrok je bila prevelika birokracija države i porezi koji su otežavali ekonomski rast. Također, sve je više ljudi ulazilo u dugove zbog velikih kamatnih stope a investiralo se više izvan Nizozemske nego u njene ekonomske komplekse.¹⁸⁹

Četvrti nizozemsko-engleski rat, koji je trajao od 1780. godine do 1784. godine se može smatrati više posljedicom nego uzrokom krize i pada Nizozemske na svjetskoj pozornici. Rat je nastao zbog naoružavanja američkih pobunjenika od strane Nizozemske, a taj čin je potpuno urušio odnose između Velike Britanije i Nizozemske. Isto tako, čin pristupanja Nizozemske Ligi vojne neutralnosti, bloku europskih zemalja Prusije, Ruskog Carstva, Danske i Švedske kojemu je bio cilj pomorska neutralnost je dodatno pogoršao odnose jer su Britanci gledali na taj pakt kao protubritanski savez. Isto tako jedan od uzroka rata je bio trgovinski sporazum između SAD-a i Nizozemske 1778. godine.¹⁹⁰ Rat je završio porazom Nizozemske, a rat je još bio i definitivni čin dokaza da je Velika Britanija postala glavna europska pomorska sila. Ovaj vojni sukob je isto utjecao i na Nizozemske Istočnoindijske i Zapadnoindijske kompanije. Upravo zbog propasti nizozemske pomorske sile nakon ovoga rata, posljedično su propadale i kompanije a i još jedan razlog je taj što je u ovome ratu Velika Britanija počela zauzimati nizozemske kolonije po svijetu.

¹⁸⁹ Friso Wielenga, *A history of the Netherlands: From the sixteenth century to the present day (2nd Edition)*, (London: Bloomsbury Academic, 2013), 192 - 196.

¹⁹⁰ Friso Wielenga, *A history of the Netherlands: From the sixteenth century to the present day*, 174.

7.2 Zadnje godine Nizozemske Istočnoindijske kompanije te njena propast

Naznake propasti Nizozemske Istočnoindijske kompanije su već počele u prvoj polovici 18. stoljeća. Prvi gubitak je bio 1685. godine, kada se Japan odlučio udaljiti od trgovine sa Nizozemskom, no ovaj događaj nije naškodio poslovanju Kompanije u Aziji i na Indijskom oceanu. No, jedan veći gubitak je bio 1721. godine, kada se Kompanija odlučila povući sa Malabarske obale zbog sukoba sa Kozhikode kraljevstvom koje je odlučila podržati Britanska Istočnoindijska kompanija koja je i zauzela tu obalu.¹⁹¹ 1741. godina se može uzeti kao propast Nizozemske Istočnoindijske kompanije na Indijskom potkontinentu. Kao jedna u nizu ratova Kompanije protiv domorodačkih kraljevstava i državnica na području Indijskog oceana, 1741. godine se odvila pomorska bitka kod Colachela između brodova Kompanije i Travancore kraljevstva. Ova bitka je prva zapisana u povijesti gdje je azijska država uspješno obranila invaziju Europljana, te je ovo ujedno prva i zadnja bitka u kojoj je indijska država pobijedila europsku.¹⁹² Iste godine, zbog velikih troškova i sve manje potražnje za proizvodima Kompanije iz Indije, Kompanija se tako povlači iz Indije. Kroz cijelo 18. stoljeće je Kompanija počela sve više poslovati sa gubitkom i nakupljati toliki dug, da je skoro bila dužno koliko je i vrijedila, uz to su još bili i i veoma loši uvjeti za radnike te velika smrtnost. Skoro pa pola kompanijske flote je bilo uništeno u spomenutom Nizozemsko-engleskom ratu što je još doprinijelo propasti Kompanije. 1796. godine je vlasnik Kompanije postala Batavska republika, samo tri godine prije no što bi službeno povelja Kompanije istekla.¹⁹³

Ovi događaji su također zahvatili i Nizozemsku Cape koloniju. Bilo je spomenuto da je u ovom Nizozemsko-engleskom ratu bilo prvi puta da je Kaapstad napadnut od strane druge države (1780. godine), a i financijska kriza kolonije je također bila uzrokovana krizama u Amsterdamu i Bataviji. No, ipak se može reći da je Nizozemska Cape kolonija pod kompanijskom vlašću uspjela stvoriti ekonomski sustav na suvisloj razini, društvene odnose koji nisu usko vezani uz jednu instituciju (u ovom slučaju kompaniju) te upravu koja je donekle imala smisla. Isto tako, moglo se primijetiti da su počeli i prve političke polarizacije, što dokazuje pokret *Kaapse Patriotte*. Sljedećih dvadeset godina se može smatrati političkim, upravnim i društvenim tranzicijskim razdobljem za ovo područje, jer će prestajati nizozemska vlast i početi britanska.

¹⁹¹ „The Dutch East India Company: The History of the World's First Multinational Corporation“, Charles River Editors, pristup ostvaren 18. VII. 2023., <https://www.charlesrivereditors.com/>

¹⁹² „The Dutch East India Company: The History of the World's First Multinational Corporation“

¹⁹³ Isto.

7.3 Cape kolonija za vrijeme Napoleonskih ratova i početak britanske uprave

1780-tih i 1790-tih su počinjali politički i vojni događaji u susjednoj Francuskoj koji će u narednih dvadesetak godina zahvatiti cijeli europski kontinent. Nakon poraza Nizozemske u nizozemsko-engleskom ratu i kraha dviju Nizozemskih kompanija na Atlantiku i Indijskom oceanu, počela je veoma napeta politička i ideološka klima u Nizozemskoj Republici. Zbog lošeg upravljanja zemljom od strane *Stadtholdera* iz redova dinastije Orange te zbog utjecaja prosvjetiteljskih ideja u Europi, u Nizozemskoj se pojavio *Patriot* pokret, koji se smatra sličan onim u Francuskoj (koji se događa u isto vrijeme) te i spomenut pokret *Kaapse Patriotte* u Cape koloniji. Na drugoj strani su bili *orangisti*, reakcionarski pokret koji je podržava dinastiju Orange.¹⁹⁴ Ove dvije političke struje su se razlikovale i po pitanju vanjske politike: patrioti su podržavali Francusku, dok su orangisti podržavali Englesku. 1793. počinje rat između revolucionarne Francuske te Velike Britanije u savezu sa Nizozemskom na drugoj strani. Na strani Francuske su postojale dobrovoljačke legije nizozemskih patriota, te 1795. godina označava pad Republike i privremeni pad dinastije Orange u Nizozemskoj, te uspostavu Batavske Republike.¹⁹⁵

Ovi politički događaji u Nizozemskoj i krah Kompanije su također utjecali i na Nizozemsku Cape koloniju. 1793. godine je Nizozemska Istočnoindijska kompanija već propala, ali su njeni uredi i institucije i dalje djelovale u koloniji osim vojske Kompanije koja se povukla veći 1790. godine, što je razlog veoma ranjive pozicije kolonije koja je prepuštena se braniti jedino komando jedinicama *trekboera*, koji su u to vrijeme počeli još jedan granični rat sa amaXhosa narodom. Nakon što je Nizozemska potpala po francuski utjecaj 1793. godine, u Cape koloniji su isto počela revolucionarna događanja. 1795. godine su revolucionari iz Graaf Reinerta i Swellendama istjerali svoje *Landrostove* i proglasili republike, lojalne zemlji matici.¹⁹⁶ Isto kao i u Nizozemskoj, i u Nizozemskoj Cape koloniji je društvo bilo podijeljeno na Patriote i pristaše Orange dinastije. U ovo vrijeme britanska flota se približila obalama Cape kolonije. Pristaše dinastije Orange nisu htjeli davati otpor Britancima jer je dinastija Orange bila u egzilu u Velikoj Britaniji.

¹⁹⁴ Friso Wielenga, *A history of the Netherlands: From the sixteenth century to the present day*, 182 – 187.

¹⁹⁵ Isto, 187 – 190.

¹⁹⁶ George McCall Theal, *Short History of South Africa (1486 – 1826)*, 244.

Britanska flota je iskrkala nekolicinu vojnika na Simon obalu, te je pobijedila nizozemsku vojsku u bitci kod Muizenberga blizu Kaapstada, te pet tjedana nakon što je britanska vojska počela marširati na Kaapstad, Nizozemska Cape kolonija se 18. rujna 1795. godine predala Velikoj Britaniji i tako završavajući kompanijsku upravu na jugu Afrike.¹⁹⁷ Od 1795. do 1803. godine je bio prvi period britanske vlasti u Cape koloniji, no ovaj period je bio samo okupacija. Do kolovoza 1796. godine su ugušene pobune po distriktima i poražena nizozemska flota koja je nastojala osloboditi Cape koloniju od Britanaca u bitci kod Saldanha obale. U veljači 1803. godine zbog odredbi mira u Amiensu Velika Britanija prepušta vlast nad kolonijom Batavskoj Republici. Nizozemska Cape kolonija će biti pod upravom Batavske Republike tri godine, i u ovom periodu su implementirane reforme slične onima koje su bile u drugim zemljama gdje je bila napoleonska vlast. U koloniji je u ovo vrijeme dana sloboda svim vjeroispovijestima, u Kaapstadu je uspostavljen središnji poštanski ured te je bio pokušaj uspostavljanja državnih škola po koloniji, no ova odluka nije bila popularna jer su stanovnici više podržavali škole pod pokroviteljstvom crkvi.¹⁹⁸

U siječnju 1806. godine britanska vojska se iskrkala sjeverno od Kaapstada, te nakon bitke kod Blaauwberga, britanska vojska pobjeđuje i ponovno Cape kolonija prelazi u britansku vlast. Ova bitka je označila konačan kraj nizozemske uprave i početak britanske uprave koja će trajati sve do osamostaljenja Južne Afrike od Britanskog Carstva u 20. stoljeću. Okupacija je službeno prestala 1814. godine kada su Velika Britanija i Nizozemska potpisale mirovni ugovor u kojem se Nizozemska odrekla Cape kolonije a zauzvrat je dobila određenu novčanu svotu od Velike Britanije. U okupacijsko vrijeme Britanci su uveli nekoliko promjena. 1807. godine je bio zabranjen uvoz robova u koloniju, što označava i kraj trgovine robovima na rtu. 1809. godine Khoikhoi narodi su integrirani u koloniju, odnosno postali su građanima Cape kolonije a do tad su bili subjektima svojih poglavica i svojih zakona.¹⁹⁹

¹⁹⁷ George McCall Theal, *Short History of South Africa (1486 – 1826)*, 245.

¹⁹⁸ Isto, 246 – 248.

¹⁹⁹ Isto, 248 – 249.

8. Zaključak

Nizozemska Istočnoindijska kompanija je 1652. godine osnovala pristanište za svoje brodove u blizini rta Dobre nade, što je kasnije preraslo u pravu doseljeničku koloniju. Ova kolonija bila je posebna zbog svoje društvene raznolikosti, jer su se u nju pored robova useljavali i Europljani. Svrha kolonije unutar carstva Kompanije je bila opskrba brodova, što je stvorilo specifična ekonomska obilježja kolonije. Ekonomski značaj kolonije unutar carstva Kompanije se može ilustrirati time da je Nizozemska Cape kolonija zapravo bila jedna od „žitnica Kompanije“, jer je opskrbljivala djelatnike Kompanije hranom te je izvozila prehrambene proizvode u Indijski ocean.

Potreba za opskrbljivanjem brodova Kompanije kao glavni razlog osnivanja kolonije se može primijetiti u strateškom položaju rta Dobre nade koji je na pola puta između Batavije i Amsterdama te u ranijim pristajanjima portugalskih, francuskih i ostalih brodova u blizini rta. Važnost kolonije za trgovinu i doseljenike kao razlog brzog organiziranja učinkovitog sustava uprave se ogleda u uspostavljenim institucijama Kompanije, kao što su Vijeće pravde i Vijeće politike, u upravno-teritorijalnoj podjeli kolonije na distrikte i upravna tijela distrikata, u zakonima koje su Kompanija i vijeća nadmetnuli, u fiskalnoj politici i reguliranju ekonomije od strane Kompanije. Nizozemska Cape kolonija je bila jedina nizozemska kolonija u koju su se Europljani doseljavali u većoj mjeri, što je uzrokovalo raznolikost stanovništva, uz robove i starosjedioce. Ovo se može potkrijepiti time što je najviše na današnjim područjima Cape kolonije ostala nizozemska i kompanijska ostavština u društvenom smislu, ako se uzmu u obzir druge bivše nizozemske kolonije. Razlozi naseljavanja Europljana na južni vrh Afrike su važnost tog područja za plovidbu između Atlantskog i Indijskog oceana te povoljni uvjeti za poljoprivredu i stočarstvo i zbog toga što su djelatnici Kompanije morali održavati brodove koji su pristajali u Kaapstad.

Kompanijski činovnici su se naseljavali u koloniju, upravljali su kolonijom, kasnije je Kompanija dopustila slobodnim građanima naseljavanje, čak i nekim društvenim i etničkim skupinama koji nisu iz Nizozemske, kao što su Hugenoti, Nijemci i u manjem dijelu Poljaci. Način upravljanja kolonijom se mijenjao shodno njenom rastu. Kako se kolonija širila, uspostavljali su se distrikti i sudska vlast, a titula upravitelja kolonije je promovirana iz zapovjednika u guvernera. Kompanija i zapovjednici brodova Kompanije su imali vlast nad kolonijom, no kasnije su se slobodni građani pokušali oduprijeti kompanijskoj upravi zahtijevanjem da i oni budu zastupljeni u kolonijalnoj vlasti, što im je kasnije donekle uspjelo.

Društvo kolonije se razvijalo kroz upravu Kompanije koja je kontrolirala robove, naseljavala Europljane i kasnije protjerivala starosjedioce.

Stanovnici nizozemskog podrijetla su imali potpunu vlast u koloniji, i Kompanija se ustručavala u početku dati bitnije položaje ili veće povlastice drugim europskim doseljenicima (kao što je slučaj sa Hugentima), što je imalo za posljedicu asimiliranje ostalih Europljana u nizozemske stanovnike kolonije. Mnoge kolonije u ranom novom vijeku su imale svoje specifične karakteristike koje su utjecale na povijesni razvoj današnjih država na kojem su području bile. Tako je i ova kolonija imala svoje specifičnosti kao što je ovo jedna od rijetkih doseljeničkih kolonija na području Afrike te se može reći da je ova kolonija bila „Novi svijet na dijelu Starog svijeta“. Nadalje, ova kolonija bila je prvi slučaj većeg doseljavanja Europljana na afrički kontinent, što će ostaviti traga na društvenoj slici moderne Južne Afrike. Također, ova kolonija bila je najzapadnija točka carstva Nizozemske Istočnoindijske kompanije, i jedina kolonija gdje su se masovnije naseljavali Europljani na tlu Kompanije. Istraživanjem ove teme se mogu primijetiti pokušaji raznih autora da stave ekonomiju, društvo i politiku Nizozemske Cape kolonije unutar konteksta ekonomskih i političkih događaja 17. i 18. stoljeća. Zbog različitih karakteristika ove kolonije, poput već spomenutog intenzivnijeg europskog naseljavanja, povezanosti sa važnim trgovačkim rutama, uvoza robova, odnosa sa starosjediocima, kolonijalne uprave te utjecaja Kompanije mogu se primijetiti kontinuiteti i koncepti koji su često prisutni i specifični za svjetsku povijest ranog novog vijeka.

9. Literatura

1. Balk, Louisa; Van Dijk, Frans; Kortlang, Diederick; Gaastra, Femme; Neimeijer, Hendrik i Koenders Pieter. *The Archives of the Dutch East India Company (VOC) and the Local Institutions in Batavia (Jakarta)*, Leiden: Brill, 2007.
2. Barnard, Alan. *Hunters and Herders of South Africa: A comparative ethnography of Khoisan peoples*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
3. Barrow, John. *Travels Into the Interior of Southern Africa: In which are Described the Character and Condition of the Dutch Colonists of the Cape of Good Hope, and of the Several Tribes of Natives Beyond Its Limits: the Natural Hisory of Such Subjects as Occurred in the Animal, Mineral and Vegetable Kingdoms; and the Geography of the Southern Extremity of Africa. Comprehending Also a Topographical and Statistical Sketch of Cape Colony; with an Inquiry Into Its Importance as a Naval and Military Station, as a Commercial Emporium; as a Territorial Possession, vol. II*, London: T. Cadwell & W. Davies, 1806.
4. Boshoff, Willem H.; Fourie, Johan, „The significance of the Cape trade route to the economic activity in the Cape Colony: A medium-term business cycle analysis“, u: *European Review of Economic History* 14 (2010), br. 3.: 469 – 503.
5. Brohier, Deloraine. „Who Are the Burghers?“, u: *Journal of the Royal Asiatic Society Sri Lanka Branch* 30 (1985): 101 – 119.
6. Cilliers, Jeanne; Fourie, Johan, „New estimates on settler life span and other demographic trends in South Africa, 1652 – 1948“, u: *Economic History of Developing Regions* 27 (2012), br. 2.: 61 – 86.
7. Clarke, W. E. C. „Cape Education: Its difficulties and development“, u: *South African Journal of Science* 4 (1905), br. 1.: 289 – 310.
8. Frere, Barlte. „Historical Sketch of South Africa“, u: *Transactions of the Royal Historical Society IV* (1886): 221- 284.
9. Fourie, Johan; Jansen, Ada; Siebrits, Krige. „Public finances under company rule: the Dutch Cape colony (1652 – 1795)“, u: *New Contree* 68 (2013), br. 4.: 51 – 71.
10. Fourie, Johan. „The quantitative Cape: Notes from a new historiography of Dutch Cape colony“, u: *Economic Research Southern Africa working paper* (2013)
11. Fourie, Johan. „The remarkable wealth of Dutch Cape colony: measurements from eighteenth-century probate inventories“, u: *The Economic History Review* 66 (2013), br. 2.: 419 – 448.

12. Fourie, Johan; van Zanden, Jan Luiten. „GDP in the Dutch Cape colony: the national accounts of slave-based society“, u: *South African Journal of Economics* 81 (2013), br. 4: 467 – 490.
13. Gerstell, Daniel. „Administrative Adaptability: The Dutch East India Company and Its Rise to Power“, u: *Emory Endeavours in History: Navigating the Great Divergence* 3, (2010): 47 – 59.
14. Green, Erik. *Creating the Cape Colony: The Political Economy of Settler Civilization*, London: Bloomsbury Publishing, 2022.
15. Gann, Lewis H. „The White Experience in South Africa“, u: *The Wilson Quarterly* 1 (1977), br. 3.: 39 – 50.
16. Guelke, Leonard. „The Anatomy of a local settler population: Cape Colony 1657 – 1750“, u: *The International Journal of African Historical Studies* 21 (1998), br. 3.: 453 – 473.
17. Havemann, Roy; Fourie, Johan, „The Cape of perfect storms: Colonial Africa's first financial crash, 1788 – 1793.“, u: *Economic Research Southern Africa working paper* (2015)
18. Kapp, Pieter. „Die VOC-tydperk en die ontwikkeling van identiteitsbewussynne aan die Kaap“, u: *Historia* 47 (2002), br. 2: 709 – 738.
19. de Klerk, Pieter. „Integrasieprosesse in die vroeë Kaapkolonie (1652 – 1795) binne vergelykende konteks – 'n historiografiese studie“, u: *New Contree* (2010), br. 59: 1 – 27.
20. Kowalski, Mariusz. „Poles in the Dutch Cape Colony: 1652 – 1814“, u: *Werkwinkel* 10 (2015), br. 1.: 65 – 96.
21. Kruitzer, Gijs. „European Migration in the Dutch Sphere“, u *Dutch Colonialism, Migration and Cultural Heritage* uredila Gert Oostindie, 97 – 145. Leiden: KITLV Press, 2008.
22. Lachenicht, Susanne. „Huguenot immigrants and the formation of national identities, 1548 – 1787“, u: *The Historical Journal* 50 (2007), br. 2.: 309 – 331.
23. Matsukata, Fuyuko. „Contacting Japan: East India Company letters to the Shogun“, u *The Dutch and English East India Companies: Diplomacy, Trade and Violence in Early Modern Asia*, uredili Adam Clulow, Tristan Mostert, 79 – 98. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018.
24. Mostert, Tristan. „The scramble for the spices: Makassar's role in European and Asian Competition in the Eastern Archipelago up to 1616“, u *The Dutch and English East India Companies: Diplomacy, Trade and Violence in Early Modern Asia* uredili Adam Clulow, Tristan Mostert, 25 – 54. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018.

25. Morton, Fred. „Tower of Babel: the slave trade and creolization at the Cape, 1652 – 1834.“, u *Slavery in South Africa: captive labor on the Dutch frontier*, uredili Elizabeth A. Eldredge, Fred Morton, 11 – 41. Pietermaritzburg: University of Natal Press, 1995.
26. Meinen, Wouter Derek. „Two sides of a company. How VOC slave trading in Africa developed while the Cape Colony suffered“. Magistarski rad, Sveučilište Utrecht, 2021.
27. Ghulam A. Nadri, „The English and Dutch East India Companies and Indian merchants in Surat in the seventeenth and eighteenth centuries“, u: *The Dutch and English East India Companies: Diplomacy, Trade and Violence in Early Modern Asia*, ur. Adam Clulow, Tristan Mostert, (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018.)
28. van Niekerk, Gardiol. „Criminal justice at the Cape of Good Hope in the seventeenth century: narratives of infanticide and suicide“, u: *Fundamina: Journal of Legal History 11* (2005) br.2.: 135 – 154.
29. Olivier, G. C., „Die vestiging van die eerste vryburgers aan die Kaap die Goeie Hoop IV: Die verhouding tussen die vryburgers en die owerhied“, u: *Historia 14* (1969), br. 2.: 74 – 80.
30. Penn, Nigel. „The wife, the farmer and the farmer's slaves: Adultery and murder on a frontier farm in the early eighteenth century Cape“, *Kronos* (2002), br. 28.: 1 – 20.
31. Rei, Claudia. „Careers and Wages in The Dutch East India Company“, u: *Cliometrica 8* (2014), br.1.: 1 – 22.
32. Ross, Robert. *Cape of torments: Slavery and resistance in South Africa*. New York: Routledge, 1983.
33. Ross, Robert. „Khoesan and Immigrants: The Emergence of Colonial Society in the Cape, 1500 – 1800“, u *The Cambridge History of South Africa*, uredili Carolyn Hamilton, Bernard K. Mbenga, Robert Ross, 168 – 211. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
34. Ross, R.J.; van Duin, P.C. „The economy of the Cape colony in the eighteenth century“ (Sveučilište Leiden: 1987).
35. Schuite, Gerrit J. „Between Amsterdam and Batavia: Cape society and the Calvinist Church under the Dutch East India Company“, u: *Kronos: Journal of Cape History 25* (1998), br.1.: 17 – 49.
36. Scott, Susan. „Our legal heritage: the period 1652 – 1795“, u: *De Rebus* (1978), br. 125.: 401 – 403.

37. Shell, Robert C. H., „Immigration: the forgotten factor in Cape colonial frontier expansion“, 1658 to 1817“, u: *The Journal of South African and American Comparative Studies* 6 (2005), br. 2.: 1 – 38.
38. Stapleton, Timothy J. *A Military History of South Africa: From the Dutch-Khoi Wars to the End of Apartheid*, Westport: Praeger Publishing, 2010.
39. Taylor, Jean Gelman. *The Social World of Batavia: Europeans and Eurasians in Colonial Indonesia (New Perspectives in Southeastern Asian Studies)*, Madison: University of Wisconsin Press, 2009.
40. Theal, George McCall. *Geschiedenis van Suid-Afrika*, Haag: Martinus Nijhoff, 1897.
41. Theal, George McCall. *Short History of South Africa (1486 – 1826)*, Cape Town: Darter Brothers & Walton, 1890.
42. Ward, Kerry, „Tavern of the Seas? The Cape of Good Hope as an Oceanic Crossroads during the Seventeenth and the Eighteenth Centuries“, u: *Seascapes: Maritime Histories, Littoral Cultures, and Transoceanic Exchanges* (2007).
43. Vink, Markus. „From The Cape to Canton: The Dutch Indian Ocean World, 1600 – 1800: A Littoral Census“, *Journal of Indian Ocean World Studies* 3 (2019): 13 – 37.
44. Vink, Markus., „World's oldest trade': Dutch slavery and slave trade in the Indian Ocean in the seventeenth century“, *Journal of World History* 14 (2003), br. 2: 131 – 177.
45. Visagie, G.G. „Die belang van die regsgeleerde by die geskiedenis; met spesifieke verwysing na die tydperk 1652 tot 1828“, u: *Kronos: Journal of Cape History* 4 (1981): 49 – 54.
46. Werz, Bruno. E.J.S. „The Wreck of the Dutch East India Company Ship Haarlem in Table Bay, 1647, and the Establishment of the ‘Tavern of the Seas‘“, u: *The Mariner's Mirror* 4 (2017), br. 4.: 400 – 416.
47. Wielenga, Friso. *A history of the Netherlands: From the sixteenth century to the present day (2nd Edition)*, London: Bloomsbury Academic, 2013.
48. Worden, Nigel. „Space and Identity in VOC Cape Town“, u: *Kronos* 25 (1999), br.1.: 72 – 87.
49. N.A., Worden. „Violence, crime and slavery in Cape farmsteads in the eighteenth century“, u: *Kronos* 5 (1982), br. 1.: 43 – 60.
50. „Common law“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 19. V. 2023., <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=12318>

51. „The Dutch East India Company: The History of the World's First Multinational Corporation“, Charles River Editors, pristup ostvaren 18. VII. 2023.,
<https://www.charlesrivereditors.com/>